

Adviesrapport:

Route naar Herstel

Colofon

'Route naar Herstel' is een adviesrapport van het Zwart Manifest voor de gemeente Amsterdam. Het adviesrapport is namens het Zwart Manifest geschreven door Mitchell Esajas (The Black Archives) en Dionne Abdoelhafiezkhan (IZI Solutions). De literatuurstudie is verricht door Cedric Joy Berkelouw (The Black Archives). Dit rapport is mede tot stand gekomen door de steun van Nikita Krouwel, Jerry Afriyie en Joanna Rijdsdam. Vormgeving en layout: S. Willemse Creative inset

Het Zwart Manifest is een initiatief van individuen en organisaties die Zwarte emancipatie bevorderen door anti-Zwart racisme tegen te gaan. Het is er om enerzijds eindverantwoordelijken een concreet actieplan te bieden en anderzijds om Zwarte mensen en betrokkenen handvatten te geven om punten te agenderen en monitoren. De Zwarte gemeenschap in Nederland is de eigenaar van het Zwart Manifest. Met het Zwart Manifest streven we naar een concrete en consistente positieverbetering van de Zwarte gemeenschap en een toekomst zonder het systematisch uitsluiten, marginaliseren, criminaliseren en discrimineren van Zwarte mensen in Nederland.

De samenwerkende partners die een structurele bijdrage leveren om het Zwart Manifest geïmplementeerd te krijgen en zich met de uitvoering bezighouden bestaan uit Stichting Nederland Wordt Beter, The Black Archives/New Urban Collective, IZI Solutions, Controle Alt Delete, Stichting We Promise, Stichting IXL Sickle Cell Awareness, Zetje In en Black Queer & Trans Resistance NL.

Het is toegestaan (delen van) de inhoud van deze publicatie te citeren of te verspreiden, mits daarbij Zwart Manifest en deze publicatie als bronnen worden vermeld.

Aan deze publicatie kunnen geen rechten worden ontleend.
Amsterdam, april 2024

Zwart Manifest
info@zwartmanifest.nl
www.zwartmanifest.nl

Voorwoord

Amsterdam kent al eeuwenlang een Zwarte gemeenschap, de stad was op verschillende manieren actief betrokken bij de trans-Atlantische slavenhandel. Een van de erfenissen daarvan is de langdurige aanwezigheid van mensen uit voormalige koloniën zoals Aruba, Bonaire, Curaçao, Ghana, Guyana, Saba, Sint Eustatius, Sint Maarten, Suriname, Zuid-Afrika, en andere Afrikaanse landen. Een andere erfenis is de doorwerking van het slavernijverleden in de vorm van institutioneel en anti-Zwart racisme.

Al decennialang wordt er gestreden voor erkenning van het slavernijverleden en de erfenis ervan, evenals voor excuses en herstelbetalingen, oftewel reparaties. Zo organiseerde vereniging Ons Suriname in 1963 een van de eerste Ketj Koti optochten dwars door het centrum van Amsterdam.¹ Ook organisaties zoals vereniging Opo Kondreman, stichting Eer en Herstel, de Afro-Europese vrouwenbeweging Sophiedela en het Landelijk Platform Slavernijverleden zetten zich al decennialang in voor erkenning, excuses en reparaties.² Erkenning en excuses hebben plaatsgevonden. Het is nu tijd voor reparaties.

*"Na de excuses van de burgemeester was er leegte. Ik hoop dat dit lijvig rapport resulteert in een route naar herstel dat recht doet aan Afro-Caribische mensen in deze stad."
- Roy Groenberg, alias Kaikusi, stichting Eer en Herstel*

Diverse (inter)nationale grassroots organisaties, NGO's, landen en wetenschappers vanuit de Afrikaanse diaspora hebben zich ingezet om landelijk en internationaal het gesprek over 'herstel en reparaties' op de kaart te zetten. De initiatiefnemers van het Zwart Manifest bouwen voort op het werk dat anderen al hebben verzet.

Nakomelingen van tot slaaf gemaakten mensen (Afro-Nederlanders) ondergaan tot op heden de gevolgen van het slavernijverleden. Om recht te doen aan de ernst van de slavernij en de nog altijd voelbare gevolgen, is herstel dringend nodig. Het ongedaan maken van de geschiedenis is niet mogelijk, wel kan de achterstand die Zwarte mensen hebben opgelopen door de gruwelen van de slavernij enigszins worden gecorrigeerd. Dit adviesrapport voegt perspectieven toe vanuit een nieuwe generatie die in een andere tijd en context de erfenis van het slavernijverleden heeft geërfd. Dit rapport biedt een route naar herstel.

Samenvatting

De gemeente heeft IZI Solutions, namens het Zwart Manifest, gevraagd om een plan op te stellen met concrete handvatten om herstel voor de lange termijn vorm te geven. Het plan is tot stand gekomen in samenspraak met de stad, en is geschreven door The Black Archives en IZI Solutions namens het Zwart Manifest. Diverse (inter)nationale grassroots organisaties, NGO's, landen en wetenschappers vanuit de Afrikaanse diaspora hebben zich ingezet om landelijk en internationaal het gesprek over 'herstel en reparaties' op de kaart te zetten.

De initiatiefnemers van het Zwart Manifest bouwen voort op het werk dat anderen al hebben verzet. Nakomelingen van tot slaaf gemaakte mensen (Afro-Nederlanders) ondergaan tot op heden de gevolgen van het slavernijverleden. Om recht te doen aan de ernst van de slavernij en de nog altijd voelbare gevolgen, is herstel dringend nodig. Het ongedaan maken van de geschiedenis is niet mogelijk, wel kan de achterstand die Zwarte mensen hebben opgelopen door de gruwelen van de slavernij enigszins worden gecorrigeerd. Dit adviesrapport voegt perspectieven toe vanuit een nieuwe generatie die in een andere tijd en context de erfenis van het slavernijverleden heeft geërfd. Dit adviesrapport biedt een route naar herstel.

In dit adviesrapport ligt de focus op een brede definitie op herstel, en niet slechts op herstelbetalingen. Wel is het van belang om te benadrukken dat een breed pakket aan herstelmaatregelen geld zullen kosten en dat het te reserveren bedrag in verhouding dient te staan met het leed dat tot slaaf gemaakten is aangedaan en de 'omgekeerde herstelbetalingen' die plantage-eigenaren hebben ontvangen.

Historische onrechtvaardigheden kunnen niet worden rechtgezet zonder het gebruik van holistische reparaties, een concept dat voortkomt uit de bredere discussie over herstelrecht en sociale rechtvaardigheid. Bijna alle geraadpleegde experts geven aan dat geen enkele herstelmaatregel de daden van de Nederlandse overheid goed maakt. Allen benadrukken vooral de noodzaak van rechtsherstel dat de positie van nazaten in het heden verbetert op sociaal, economisch, psychologisch en spiritueel gebied. Dit wordt in de literatuur aangeduid als holistische reparaties.

We hebben gebruikgemaakt van het raamwerk van de Verenigde Naties voor 'holistisch herstel', het 10-puntenplan van CARICOM, evenals relevante literatuur over rechtsherstel. Het uiteindelijke doel is dat Zwarte gemeenschappen hersteld zijn in waardigheid, identiteit en bovenal autonomie. Alle aanbevelingen zijn gebaseerd op de verzamelde inzichten, wensen, behoeften van alle deelnemers aan de focusgroepen, diepte-interviews en enquêtes. De aanbevelingen zijn geclusterd onder de vijf richtlijnen van de VN:

- **Stoppen en voorkomen van herhaling;**
- **Restitutie in de zin van het herstellen van onrecht en het rechtzetten van historische fouten;**
- **Compensatie voor geleden schade;**
- **Rehabilitatie gericht op het welzijn en de functionaliteit van individuen en gemeenschappen die schade hebben geleden, zoals fysieke of mentale trauma's;**
- **Genoegdoening voor het leed uit het verleden.**

Om de positie van Zwarte gemeenschappen te verbeteren en anti-Zwart racisme te **stoppen en voorkomen** worden verschillende maatregelen voorgesteld aan de Gemeente Amsterdam. Het belang van diversiteitssensibiliteit binnen de ambtelijke dienst wordt benadrukt om conflicten en burn-out onder Zwarte ambtenaren te voorkomen en de autonomie van Zwarte gemeenschappen te ondersteunen. Dit omvat het opzetten van mechanismen voor monitoring en evaluatie van het gemeentelijke beleid, de implementatie van antiracisme- en antidiscriminatiebeleid voor gemeentelijke instellingen, het strafbaar stellen van anti-Zwart racisme, en het erkennen van negatieve ervaringen bij hulpverlenende instanties en de politie. Besteed ook aandacht aan verzet, emancipatie en de periode vóór de trans-Atlantische slavernij. Verder wordt voorgesteld om specifieke educatieve initiatieven te faciliteren, onderzoek naar het slavernijverleden te stimuleren, de positie van studenten uit Curaçao te verbeteren, eenheid en solidariteit onder gekoloniseerde gemeenschappen te bevorderen en te stoppen met de stigmatiserende Top-400 en Top-600 aanpak.

Restitutie omvat verschillende maatregelen gericht op het herstellen of compenseren van historische onrechtvaardigheden, zoals het verplaatsen of verwijderen van omstreden monumenten en het teruggeven van geroofde kunst en cultureel erfgoed aan de rechtmatige eigenaren. Daarnaast is het van belang om historische figuren in de juiste context te plaatsen en hen niet te verheerlijken als helden als ze misdaden tegen de menselijkheid hebben begaan. Een campagne ter vergroting van kennis over het slavernijverleden en de rol van voormalige koloniën kan worden ingezet door helden en rolmodellen uit deze gebieden in de schijnwerpers te zetten. Hernoemingen van straten, tunnels en zelfs de raadszaal kunnen symbolisch zijn, zoals de Tula zaal of de Anton de Kom tunnel. Digitalisering van archieven, met aandacht voor dekolonisatie van terminologie en narratieven, draagt ook bij aan herstel. Het herstellen van rechten voor specifieke groepen, zoals ongedocumenteerde Surinamers, en het mogelijk maken van visumvrij reizen vanuit bepaalde gebieden, zoals Aruba, Bonaire, Curaçao, Saba, Sint Eustatius, Sint Maarten en Suriname, vormen verdere stappen naar herstel en erkenning binnen de gemeente.

Compensatie omvat een reeks maatregelen gericht op het verlichten van historisch leed en het verminderen van financiële en maatschappelijke achterstanden die voortkomen uit systematische ongelijkheden en discriminatie. Deze maatregelen omvatten onder andere het kwijtschelden van schulden die zijn ontstaan door het toeslagenschandaal en het bieden van extra compensatie voor de gevolgen van institutioneel racisme. Daarnaast wordt voorgesteld om een fonds in eigen beheer in te richten voor nazaten, zodat zij eigenaarschap hebben over verschillende gebieden en te investeren in zelforganisaties en bestuurlijke kennis. Organisaties die subsidie ontvangen dienen getoetst te worden op inclusiviteit en impliciete vooroordelen. Ook is er behoefte aan onderzoek naar de economische impact van slavernij en herstelbetalingen, evenals de mogelijkheid tot herstel in voormalige koloniën en bijzondere gemeentes.

Verdere aanbevelingen omvatten ondersteuning bij subsidieaanvragen, het faciliteren van multifunctionele gebouwen en Afro-Caribische voorzieningen, het bevorderen van kennis over financiën en het verstrekken van subsidies en beurzen voor onderzoekers die zich richten op bewustwording over de verbinding tussen de trans-Atlantische slavernij en bredere systemen van kolonialisme, imperialisme en kapitalisme. Daarnaast worden concrete oplossingen voorgesteld, zoals het dichten van het AOW-gat voor Surinaamse Amsterdammers en het faciliteren van een 'huis van herstel' voor gedupeerden van het toeslagenschandaal.

Rehabilitatie richt zich op het herstellen van individuen en gemeenschappen na schade of trauma. De genoemde maatregelen zijn gericht op het bieden van ondersteuning, heling en herstel aan individuen en gemeenschappen die zijn getroffen door racisme, discriminatie en historische onrechtvaardigheden. Ze omvatten het bieden van psychosociale ondersteuning, het faciliteren van safe spaces, het erkennen en ondersteunen van culturele tradities en spirituele praktijken, en het bieden van educatieve kansen aan specifieke groepen, zoals studenten uit Caribische landen in het Koninkrijk. Deze maatregelen dragen bij aan het herstel van het mentale, emotionele en spirituele welzijn van individuen en gemeenschappen die zijn getroffen door racisme en historische trauma's, en dragen zo bij aan hun rehabilitatie. Dit omvat het faciliteren van herstel- en helingstations in elk stadsdeel, waar mensen geholpen kunnen worden, het bieden van psychosociale ondersteuning aan overlevenden en hun families, sessies met systeemtherapeuten gericht op (Zwarte) familierelaties, erkenning en ondersteuning van Afro-Nederlandse spirituele tradities, en het faciliteren van educatieve kansen voor studenten uit de Caribische landen in het Koninkrijk.

Genoegdoening voor het slavernijverleden omvat het erkennen van onrecht en het bieden van compensatie en herstelmaatregelen om het leed van de slachtoffers te verzachten. Deze maatregelen omvatten symbolische erkenningen van het verleden, zoals het vaststellen van 1 juli als een vrije dag in Amsterdam, het markeren van beladen plekken in de openbare ruimte en het benadrukken van onderbelichte Zwarte geschiedenis. Daarnaast omvatten ze het uitvoeren van onderzoek naar specifieke kwesties die van belang zijn voor Zwarte gemeenschappen, zoals gezondheidsrisico's en de aanpak van racisme en discriminatie. Het is van essentieel belang dat de gemeente de verankering van 'erkenning, excuses en herstel' in de wet ondersteunt als cruciaal voor heling en herstel. Het erkennen van andere delen van het Nederlandse koninkrijk, inclusief het respecteren van talen zoals Papiamentu en Papiamentu, draagt ook bij aan genoegdoening door het respecteren van Zwarte identiteiten en het behouden van verbindingen met cultuur en geschiedenis.

Een belangrijke basisvoorwaarde die wij hebben getrokken is dat er geen sprake kan zijn van heling zonder herstel. Dit adviesrapport is een lijvig rapport met meer dan 70 aanbevelingen geworden. In onze optiek is een van de belangrijkste aanbevelingen:

- Geef nazaten zelf de regie over dit proces van herstel. Het is nodig om te investeren in een eigen infrastructuur, instituten, voorzieningen, fondsen en Zwarte ondernemers.

Alle geraadpleegde Zwarte organisaties met wie is samengewerkt bij het organiseren van de focusgroepen hebben aangegeven graag betrokken te zijn bij de uitvoering van dit rapport.

Leeswijzer

Dit adviesrapport bestaat uit acht hoofdstukken.

Het eerste hoofdstuk geeft weer wat de aanleiding was van dit rapport. In het tweede hoofdstuk wordt de methodologie toegelicht die is gebruikt om data te verzamelen. Het derde hoofdstuk, "Zwart in Nederland", biedt inzicht in hoe Zwarte gemeenschappen in Nederland, inclusief Amsterdam, zichzelf definiëren en te maken hebben met de erfenis van het koloniale/slavernijverleden.

Het vierde hoofdstuk biedt een diepgaand begrip van de historische context, terwijl het vijfde hoofdstuk ingaat op de doorwerking van het slavernijverleden. Beiden zijn essentieel om de noodzaak voor herstel te begrijpen. Lezers die kennis hebben van de historische context en de doorwerking van het slavernijverleden kunnen deze hoofdstukken eventueel overslaan.

Het zesde hoofdstuk belicht verschillende perspectieven en inzichten over herstel en herstelbetalingen. In het zevende hoofdstuk wordt het concept van holistische reparaties uitgediept, dat een duurzaam herstelproces beoogt dat alle in dit rapport genoemde dimensies van schade adresseert. Het achtste en laatste hoofdstuk bevat aanbevelingen voor herstel in Amsterdam, gestructureerd op basis van verzamelde inzichten uit focusgroepen, diepte-interviews en enquêtes, gebruikmakend van internationale raamwerken en literatuur over rechtsherstel.

Gezien de veranderende maatschappelijke context en de beperkingen van dit onderzoek, dient dit rapport te worden gelezen als een adviesrapport met een verkennend karakter.

Inhoudsopgave

Colofon	2
Voorwoord	3
Samenvatting.....	4
Leeswijzer	8
1. Aanleiding	11
2. Onderzoeksmethode en aanpak.....	13
3. Zwart in Amsterdam	18
3.1 Intersectionaliteit en diversiteit binnen Zwarte gemeenschappen.....	19
4. Historische context.....	21
4.1 De betrokkenheid van de stad Amsterdam en haar bestuurders.....	23
4.2 De economische impact van slavernij.....	25
4.3 Van Vrolik en Dapper tot zwarte piet	25
4.4 Collectief bewustzijn met raciale vooroordelen en stereotype beelden.....	28
4.5 Afschaffing van de slavernij, zonder emancipatie	30
4.6 De prijs van vrijheid: 'omgekeerde herstelbetalingen'	34
5 Doorwerking van het slavernijverleden	38
5.1 Witte onschuld	38
5.2 Alledaags racisme	40
5.3 Institutioneel racisme	41
5.4 Anti-Zwart racisme.....	42
5.5 Anti-Zwart racisme in Europa.....	43
5.6 Anti-Zwart racisme in Nederland.....	43
5.7 Anti-Zwart racisme in Amsterdam	44
5.8 Anti-Zwart racisme in Amsterdam en meldingsbereidheid.....	46

6. Herstel(betalingen)	49
6.1 Complexiteit herstel(betalingen)	50
6.2 Herstelbetalingen in Nederland	53
6.3 Zorgen bij herstel(betalingen)	57
6.4 Geleerde lessen m.b.t. herstel(betalingen)	59
7 Holistische Reparaties	62
7.1 De vijf categorieën van herstel	64
8 Aanbevelingen voor herstel in Amsterdam	69
8.1 Stoppen en voorkomen	69
8.2 Restitutie	72
8.3 Compensatie	74
8.4 Rehabilitatie	77
8.5 Genoegdoening	79
Nawoord	82
Bibliografie	84

1. Aanleiding

In 2021 heeft burgemeester Femke Halsema namens de gemeente Amsterdam excuses aangeboden voor de rol van het stadsbestuur in de slavernij. Het was hiermee de eerste stad in Nederland die excuses aanbood. Een van de redenen voor de excuses was dat erkenning van het verleden een basis kan zijn voor een toekomst waarin alle Amsterdammers, ongeacht afkomst of kleur, in gelijkwaardigheid en vrijheid kunnen samenleven. De excuses van burgemeester Halsema markeerden een historisch moment waarin de misdaden tegen de menselijkheid die tijdens de trans-Atlantische slavernij hebben plaatsgevonden voor het eerst door een Nederlandse gemeente volmondig werden erkend:

“In 2019 nam de meerderheid van onze gemeenteraad het initiatief om de Amsterdamse betrokkenheid bij de commerciële koloniale slavernij te onderzoeken. Dat onderzoek toont aan dat die betrokkenheid vanaf het eind van de zestiende eeuw tot ver in de negentiende eeuw direct, wereldwijd, grootschalig, veelzijdig en langdurig was. Geen enkele nu levende Amsterdammer heeft schuld aan het verleden.

Als bestuur nemen wij wel onze verantwoordelijkheid hiervoor. Dit stadsbestuur staat in een ononderbroken lijn met het bestuur van haar voorgangers. Ook met die regenten en burgemeesters, wier handelen wij verafschuwen. Wij streven naar een rechtvaardige omgang met onze geschiedenis. Verzoening, rond een gedeeld verleden, maakt ruimte voor een gezamenlijke toekomst.

Voor de actieve betrokkenheid van het Amsterdamse stadsbestuur bij het commerciële systeem van koloniale slavernij en de wereldwijde handel in tot slaafgemaakten bied ik, namens het college van burgemeester en wethouders, excuses aan.”

- Burgemeester Femke Halsema³

Na Amsterdam volgden onder meer Den Haag, Utrecht en Rotterdam. Op 1 juli 2022 bood De Nederlandsche Bank (DNB) excuses aan voor haar rol in het trans-Atlantische slavernijverleden. De betrokkenheid van DNB en haar bestuurders kwam naar voren uit onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek.⁴ Op 19 december 2022 bood Mark Rutte excuses aan namens de Nederlandse Staat, hij zei: “We zetten geen punt, maar een komma”.

Rutte zei dit om duidelijk te maken dat er een ongebroken lijn bestaat tussen de trans-Atlantische slavernij en structureel racisme in de hedendaagse maatschappij. Daarmee benadrukte hij ook dat de excuses een begin zijn van een herstelproces. De memorabele uitspraak van Rutte is overigens eerder uitgesproken en bedacht door kunstenaar Serana Angelista.⁵ Op 1 juli 2023 bood koning Willem-Alexander, namens het Koningshuis, excuses aan voor het Nederlandse slavernijverleden. Ook vroeg hij om vergiffenis, omdat zijn voorouders destijds niet hebben ingegrepen tegen het systeem.

Op basis van de historische ontwikkelingen in relatie tot het Nederlands slavernijverleden heeft de gemeente Amsterdam het volgende gesteld: “De excuses moeten dan ook gezien worden als een begin. Ze moeten een vervolg krijgen in de vorm van herstel.”⁶ De gemeente heeft IZI Solutions, namens het Zwart Manifest, gevraagd om een plan op te stellen met concrete handvatten om herstel voor de lange termijn vorm te geven. Het plan is tot stand gekomen in samenspraak met de stad, en is geschreven door The Black Archives en IZI Solutions namens het Zwart Manifest.

2. Onderzoeksmethode en aanpak

Op basis van de opdrachtomschrijving is er gekozen voor kwalitatief onderzoek gericht op het begrijpen van opvattingen, motivaties en ervaringen. Er zijn 14 bijeenkomsten georganiseerd om input op te halen voor dit adviesrapport, waarbij twee groepen zijn betrokken: Zwarte Amsterdammers en Amsterdammers die geen directe begunstigden zijn van het herstel.

Focusgroepen zijn gekozen als methodiek omdat ze bewezen effectief zijn bij het verzamelen van meningen en standpunten voor beleidskwesties, het identificeren van patronen, het genereren van nieuwe inzichten en het creëren van draagvlak voor voorgestelde maatregelen.

Daarbij wordt ook het belang van het betrekken van gedupeerde belangengroepen bij het onderzoek en het herstelproces duidelijk uit de literatuur over het vraagstuk van herstel.

Het is gelukt om een reeks van 14 ontmoetingen in samenwerking met organisaties op diverse locaties te organiseren waarbij er – voor ons vanzelfsprekend – rekening gehouden is met de (intersectionele) diversiteit binnen die groepen. De deelnemers per focusgroep zijn geworven middels verschillende partners in de stad:

- Bartendaz richt zich op natuurlijke beweging en persoonlijke ontwikkeling, met name in Amsterdam Zuidoost. Het bevordert zelfontwikkeling en maatschappelijk leiderschap.
- The African Calendar is gericht op het delen van Afrikaanse geschiedenis en cultuur, vooral voor mensen van Afrikaanse afkomst die hun erfgoed verloren zijn door de slavernij.
- Huis van de Wijk de Banne doet dienst als ontmoetingsplaats, met een focus op de diverse behoeften van de buurtbewoners.
- Tori Oso ligt in het hart van de G-buurt en is gerealiseerd door Stichting 45+. Dit buurthuis richt zich specifiek op de vaak vergeten groep ouderen, waar 'hangmannen' in een informele sfeer hun zorgen kunnen delen.
- Radio Mart is een radiostation dat belangrijke maatschappelijke en politieke kwesties agendeert, met een sterke focus op de Surinaamse gemeenschap in Amsterdam.
- Radio Rakoki is een radiostation in de Kolenkitbuurt dat maatschappelijke thema's bespreekt zoals eenzaamheid en talentontwikkeling. Radio Rakoki komt voort uit het initiatief de 'Vergeten Moeders' dat onder andere aanklaart dat er te weinig representatie is van donkere mensen in de buurt.
- Platform Gehandicapten Zuidoost is een belangenorganisatie die opkomt voor de rechten en belangen van gehandicapten in Amsterdam Zuidoost.
- Stichting Marhaba is een stichting in Amsterdam Nieuw West dat met haar activiteiten een bijdrage wilt leveren aan een beter leef- en woonmilieu maar ook aan de persoonlijke ontplooiing van buurtbewoners.
- Stichting SAAAM is een stichting in Amsterdam Nieuw-West die zich richt op het versterken van vrouwen.
- Stichting Profor is een organisatie die in Zuidoost gevestigd is en maatschappelijke ondersteuning biedt aan Spaanstaligen.
- Stichting Africa Roots Movement is lid van de Reparation Commission Netherlands, die zich richt op herstelbetalingen, de verankering van excuses in de Nederlandse wet en de strafbaarstelling van Afrofobie. De Africa Roots Movement zet zich ook in voor deze doelen en organiseert bewustwordingsactiviteiten op wijk- en buurniveau, waarbij ze haar achterban betreft bij het proces van doorwerking en herstel.
- De Meevaart is de huiskamer van de Indische Buurt: voor en door bewoners.
- De gemeenteraad is gevraagd om deel te nemen aan een focusgroep. Vertegenwoordigers van alle Amsterdamse partijen in de raad waren aanwezig bij het gesprek, behalve JA21.
- Grassrootsorganisaties hebben een persoon aangedragen om bij de ambtswoning met Wethouder Meliani in gesprek te gaan over de erkenning van het slavernijverleden en de mogelijke herstelmaatregelen. Aanwezigen: Glenn Godfried (Radio Mart), Kenneth Donau (Stichting Grani), Nana Bogha en Kodyo Asadu (Comité Boni), Brian Juan Pedro (Bartendaz), Lucia Martis (St. Profor), Patty Rudge (Suriname Museum), Ivette Forster (Vereniging. Ons Suriname), Patricia D. Gomes (historica), Guno Macintosh (Sabi Yu Rutu Skoro) en Roy Groenberg alias Kaikusi (St. Eer en Herstel). Vanuit de gemeente waren Peggy Brandon (kwartiermaker Nationaal Slavernijmuseum) en wethouder Meliani aanwezig.
- The Black Archives is een archief en cultureel centrum in Amsterdam dat zich richt op het documenteren en zichtbaar maken van Zwarte geschiedenis en cultureel erfgoed.

In totaal hebben 160 mensen uit heel Amsterdam deelgenomen aan de focusgroepen. De interactie tussen de deelnemers was heel waardevol bij het verkrijgen van diepgaande inzichten ten behoeve van dit adviesrapport.

Aanvullend hierop heeft de gemeente Amsterdam aan ons gevraagd om inzichten op te halen bij verschillende gemeenschappen die sinds de jaren '90 van de vorige eeuw een vorm van herstel ontvangen van de staat of gemeente(n) ter compensatie voor leed uit het verleden. Uit deze herstelbewegingen zijn lessen te leren. Door in gesprek te gaan met begunstigten van herstelzaken of activisten die bij herstel betrokken zijn geweest, kan geleerd worden welke vormen van herstel wel of niet goed ontvangen zijn en waarom.

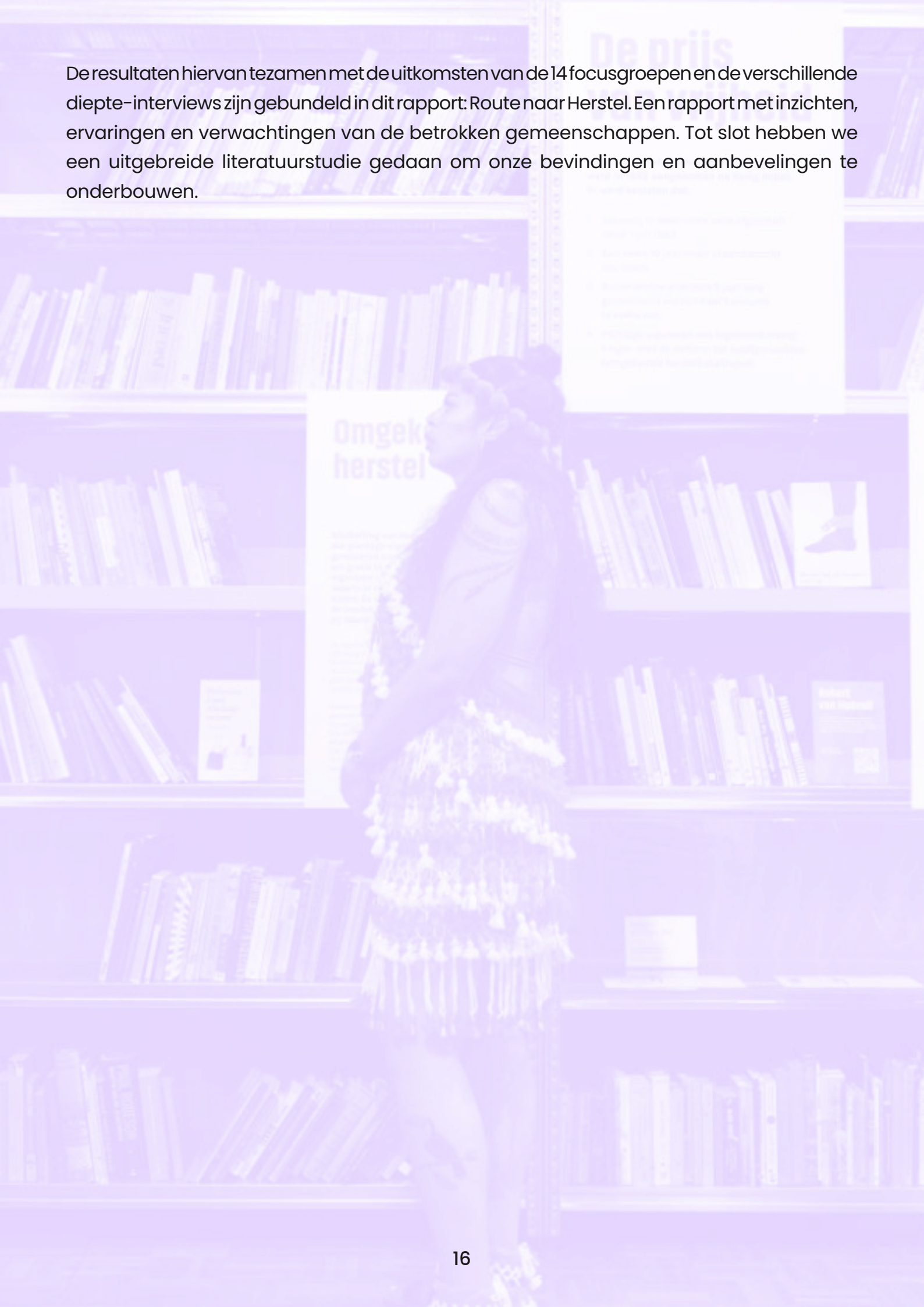
Hierbij valt te denken aan Roma/Sinti, Joden, Bosniaks (nabestaanden Srebrenica) en Rawagede weduwen. Ook zijn we gevraagd om de behoefte op te halen bij andere gemeenschappen met een (Nederlands) slavernijverleden zoals de inheemsen. Verder zijn er gemeenschappen in Amsterdam die nazaten zijn van slavernij en/of ander koloniaal geweld buiten het trans-Atlantische kader om. Hierbij valt te denken aan nazaten van slavernij rond de Indische oceaan en contractarbeiders in Suriname en andere (voormalige) Nederlandse koloniën. Hoewel de focus van herstel in dit adviesrapport ligt op herstel voor trans-Atlantische slavernij, wilt de gemeente ook een indruk krijgen van de behoeften van deze gemeenschappen. Dit vooral met het oog op toekomstige herstellvraagstukken van deze gemeenschappen.

Voor het verkrijgen van een eerste indruk bij al begunstigde gemeenschappen en nog niet begunstigde gemeenschappen hebben we een tiental diepte-interviews afgenomen. Er is gekozen voor deze methode omdat het helpt een gedetailleerd begrip te krijgen van complexe sociale fenomenen en om te verkennen hoe individuen bepaalde situaties ervaren.

Ook hebben we mensen middels een enquête gevraagd naar hun visie op herstel bij de tentoonstelling van The Black Archives genaamd 'Geen Heling Zonder Herstel: 150/160 jaar afschaffing van de slavernij'. Deze tentoonstelling reflecteerde op het herdenkingsjaar, excuses en de vraag wat er 'Na de komma' zou moeten komen. Verder is er een online vragenlijst uitgezet via de sociale media kanalen van The Black Archives.

Hiervoor werd de vraag breed uitgezet: wat betekent herstel? Daarnaast zijn er enkele publieke evenementen georganiseerd waarin er dialoog en kritisch debat over dit vraagstuk plaatsvonden. In totaal verzamelden we online 296 antwoorden op de vraag 'Wat moet er na de komma komen?', 163 handgeschreven reacties in de tentoonstelling in Amsterdam, en nog 50 reacties bij de pop-up expo in Utrecht.

De resultaten hiervan tezamen met de uitkomsten van de 14 focusgroepen en de verschillende diepte-interviews zijn gebundeld in dit rapport: Route naar Herstel. Een rapport met inzichten, ervaringen en verwachtingen van de betrokken gemeenschappen. Tot slot hebben we een uitgebreide literatuurstudie gedaan om onze bevindingen en aanbevelingen te onderbouwen.

Vind jij dat nazaten van tot slaaf gemaakten
recht hebben op herstel(betalingen)?

De prijs van vrijheid

De wet voor het afschaffen van de slavernij
werd in 1980 aangenomen na hevig debat.
Er werd besloten dat:

- 1. Slavernij in wet en feit werd afgeschaft
op 1 juli 1863.
- 2. Na twee 10 jaar werd slavernij op
de 11e juli 1873.
- 3. Na twee 10 jaar werd slavernij op
de 11e juli 1883.
- 4. Na twee 10 jaar werd slavernij op
de 11e juli 1893.

Omgekeerd herstel

Wetgeving voor
het omgekeerd
herstel van
de schade van
de slavernij
werd in 1980
aangenomen.
De wet
zegt dat de
nazaten van
de tot slaaf
gemaakten
recht hebben
op herstel
betalingen.

Financiële compensatie

Montage: 1 generatie krijgt
een bedrag per tot slaaf gemaakte

De wetgeving voor het omgekeerd herstel van de schade van de slavernij werd in 1980 aangenomen. De wet zegt dat de nazaten van de tot slaaf gemaakten recht hebben op herstelbetalingen.

3. Zwart in Amsterdam

Met dit adviesrapport streven we ernaar een bijdrage te leveren aan een beter begrip van hoe Zwarte gemeenschappen in Nederland, inclusief Amsterdam, zichzelf definiëren en omgaan met de erfenis van het koloniale en slavernijverleden.⁷

De term 'Zwart' refereert in het dagelijkse gebruik van de Nederlandse taal naar de kleur zwart en het wordt in de Nederlandse taal vaak als bijvoeglijk naamwoord gebruikt. Hierbij heeft de term vaak een negatieve betekenis; in het Van Dale-woordenboek staat dat het onder andere 'vuil', 'donker', 'pessimistisch', 'zuur', 'verboden' en 'onwettig' betekent.⁸

Hoewel de term Zwart door sommigen in Nederland nog als 'politiek Zwart' wordt opgevat, wordt het in de hedendaagse samenleving vooral gebruikt om een gedeelde politieke en culturele identiteit aan te duiden van mensen van Afrikaanse herkomst die zichzelf als Zwart identificeren.⁹

Dit kwam duidelijk tot uiting tijdens de #BlackLivesMatter-protesten in de zomer van 2020, waar Zwarte mensen zich uitspraken over hun identiteit en het racisme waarmee ze dagelijks geconfronteerd worden. Zwartheid is tevens een transnationale politieke en culturele identiteit die door mensen in de Afrikaanse diaspora gedeeld wordt. In dit adviesrapport wordt de term Zwart met een hoofdletter geschreven om aan deze gedeelde culturele en politieke identiteit te refereren en het onderscheid te maken tussen het gebruik van de term als kleur of bijvoeglijk naamwoord.¹⁰

De Zwarte identiteit wordt in dit onderzoek niet beschouwd als een vastomlijnd, essentialistisch gegeven, maar eerder als een identiteit die contextueel en in relatie tot andere betekenissen wordt gevormd, en waarover verschillende opvattingen bestaan. Sociaal wetenschapper Stuart Hall omschreef Zwarte identiteit als iets dat constant 'in wording' is en constant wordt gevormd en transformeert binnen de dynamiek van geschiedenis, macht en cultuur. Het kan worden gezien als 'een diaspora-identiteit' die hybride is, uit meerdere lagen en aspecten van multidimensionale identiteit kan bestaan.

Zo kan een Zwart persoon zich naast 'Zwart' ook identificeren als Amsterdammer, vrouw, queer, moslim, Caribisch, etcetera. Een diaspora-identiteit is niet geworteld in een essentialistisch idee over Zwartheid dat gebaseerd is op een geconstrueerd narratief van een gedeelde geschiedenis, maar wordt gekenmerkt door heterogeniteit, hybriditeit en diversiteit. Hoewel er in de Nederlandse en Amsterdamse context deels sprake is van een gedeelde geschiedenis en voorouderschap, hebben mensen die zichzelf als Zwart zien of als Zwart worden gezien verschillende etnische en culturele achtergronden.¹¹

3.1 Intersectionaliteit en diversiteit binnen Zwarte gemeenschappen

Om het vraagstuk van de doorwerking van het slavernijverleden en herstel binnen Zwarte gemeenschappen te begrijpen, is een intersectioneel uitgangspunt belangrijk. Intersectionaliteit is een term dat in 1990 door jurist Kimberlé Crenshaw werd geïntroduceerd. Het is een belangrijk concept dat binnen de Zwarte feministische beweging in de VS is ontstaan.¹² Crenshaw stelt dat de onderdrukking die Zwarte vrouwen ervaren fundamenteel anders is dan de onderdrukking die Zwarte mannen of witte vrouwen ervaren. Zwarte vrouwen kunnen bijvoorbeeld zowel op basis van hun 'ras' of etniciteit als op basis van hun gender worden gediscrimineerd.

Intersectionaliteit zonder het concept van 'ras', resulteert altijd in witheid. De doorwerking van het slavernijverleden treft Zwarte vrouwen anders, het uit zich bijvoorbeeld in specifieke stereotypen over Zwarte vrouwen.

Om hun ervaring te begrijpen, moet zowel hun vrouw zijn als hun Zwart zijn in acht genomen worden. Dit uitgangspunt is niet alleen relevant voor het begrijpen van de onderdrukking van Zwarte vrouwen, maar is ook van toepassing op de bredere samenleving. In de Nederlandse context is het concept van intersectionaliteit een belangrijke manier van denken geworden binnen de 'Zwarte migranten vrouwenbeweging' die in de jaren '80 actief werd en binnen de discipline Gender- en Vrouwenstudies in Nederland.

Het werd vertaald naar het concept 'kruispuntdenken', wat inhoudt dat een analyse over racisme niet los van andere factoren zoals gender, seksualiteit, religie, nationaliteit en klasse moet plaatsvinden.¹³

Intersectionaliteit poogt de sociale positie van mensen binnen een samenleving te begrijpen, waarbij macht en privilege een rol spelen. Verschillende assen zijn tegelijkertijd werkzaam, hebben onderling invloed op elkaar en werken elkaar in de hand om een kleine groep mensen op machtsposities te behouden. Om effectieve heling en herstel te realiseren moeten structurele machtsverhoudingen dus ook geanalyseerd worden.

4. Historische context

Een diepgaand begrip van de historische context is essentieel om de noodzaak voor herstel van het slavernijverleden te begrijpen en om te komen tot gepaste vormen van herstel, die recht doen aan de complexiteit en impact van historische onrechtvaardigheden.

Vóór de trans-Atlantische slavenhandel had Afrika een rijke verscheidenheid aan samenlevingen, culturen en politieke systemen. Het continent was de thuisbasis van bloeiende koninkrijken, stadstaten en gemeenschappen, met diverse economieën en sociale structuren. Afrikaanse samenlevingen hadden geavanceerde kunst, architectuur, ambachten en handelssystemen, en waren verbonden door uitgebreide netwerken van handel en culturele uitwisseling. In dit rapport gaan we niet dieper in op de slavernij van Afrikanen door Europeanen op het continent Afrika.

Het is een op zichzelf staand onderzoeksrapport om weer te geven welke brutaliteit, exploitatie, vernietiging en andere gevolgen de slavernij heeft gehad voor Afrikaanse gemeenschappen ofwel Zwarte gemeenschappen. De impact van deze geschiedenis op de cultuur, tradities en spiritualiteit van Afrikanen, Afrikaanse landen en de diaspora van Afrikaanse afkomst wereldwijd. We focussen ons in dit rapport op de Amsterdamse geschiedenis in relatie tot de trans-Atlantische slavernij.

The background of the page features a faded, purple-tinted image of a large crowd of people at a protest or demonstration. In the foreground, the back of a person's head and shoulders are visible, looking towards the crowd. The crowd in the background is dense, with many people holding up smartphones to record or take photos. The overall atmosphere is one of a significant public gathering.

De stad Amsterdam heeft meer dan driehonderd jaar lang een sleutelrol gespeeld in de 'Oost en West' vanaf de opkomst van de Nederlandse handelscompagnieën in de zeventiende eeuw tot aan de afschaffing van de slavernij in de Nederlandse koloniën in de negentiende eeuw.¹⁴ In juni 2019 werd in de Amsterdamse gemeenteraad een motie aangenomen waarin werd gepleit dat de stad excuses moest maken voor haar rol in de slavernij.

De toenmalige Wethouder Groot Wassink wilde eerst laten onderzoeken wat de rol van de gemeente in de slavernij precies was.¹⁵ Dit onderzoek resulteerde in de publicatie 'De Slavernij in Oost en West: het Amsterdam onderzoek' waarin verschillende wetenschappers, denkers en schrijvers uiteengezet hebben hoe diep de verbondenheid van de stad met dit verleden was, hoe het de stad heeft vormgegeven en hoe de stad invloed heeft gehad op andere plekken in de wereld.¹⁶

Uit het onderzoek bleek tevens hoe hedendaagse vormen van institutioneel en specifiek anti-Zwart racisme voor een deel voortkomen uit het koloniale- en slavernijverleden waar de stad actief bij betrokken was. In dit hoofdstuk zetten we enkele belangrijke historische feiten uiteen die van belang zijn om het vraagstuk van herstel te begrijpen.

4.1 De betrokkenheid van de stad Amsterdam en haar bestuurders

Bestuurders van de stad Amsterdam en de stad zelf waren diep verweven met de slavernij. Het eiland Curaçao werd bijvoorbeeld in 1634 veroverd en fungeerde als depot voor de handel in tot slaaf gemaakten en goederen; het werd bestuurd vanuit de Amsterdamse kamer van de West-Indische Compagnie (WIC). In 1637 werd Fort Elmina, in het huidige Ghana, veroverd door Johan Maurits. Het vormde zo'n 150 jaar een belangrijk knooppunt in de trans-Atlantische handel in tot slaaf gemaakten. Jacob de Petersen was lang stadsbestuurder in Amsterdam en lange tijd bestuurder in de West-Afrikaanse kuststreek.

Vanaf 1683 was Amsterdam mede-eigenaar van de kolonie Suriname, waardoor het direct onder de verantwoordelijkheid van de Amsterdamse burgemeesters viel. De Sociëteit van Suriname zetelde in het Paleis op de Dam. Hoewel deze geschiedenis lang verzwegen werd, werd er in 2023 een samenwerking tussen het Paleis op de Dam en Black Heritage Tours Amsterdam gelanceerd waarin deze geschiedenis via educatieve rondleidingen en een publicatie wordt erkend:

"Het Koninklijk Paleis Amsterdam werd gebouwd als stadhuis van Amsterdam en in 1655 in gebruik genomen. Het was de trots van de stad: indrukwekkend, groot en rijk versierd.

De boodschap die het aan alle bezoekers moest overbrengen was dat Amsterdam het centrum van het universum was, over de wereld heerste en er vrede bracht. Maar het gebouw werd deels bekostigd met de inkomsten uit overzeese handel, die gebruik maakte van de overheersing, uitbuiting en slavernij van mensen."

- Het Koninklijk Paleis Amsterdam¹⁷

Ook in 'de Oost' waren er verschillende vormen van slavernij. In de loop van de zeventiende en achttiende eeuw vervulden meer dan vijftig burgemeesters een bestuursfunctie in de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC). De Amsterdamse kamer binnen de koloniale compagnie had de meeste invloed. Hiermee was de stad direct betrokken bij verschillende vormen van slavernij, uitbuiting en onvrijheid in door de VOC bestuurd kolonies, zoals Zuid-Afrika en de Banda-eilanden.

Op de Banda-eilanden ontstond na de volkerenmoord in 1621, geleid door Jan Pieterszoon Coen, een op slavernij gebaseerde economie. Dit blijkt uit verschillende historische bronnen, waaronder verslagen van de gebeurtenissen op de Banda-eilanden.

In 1652 stichtte Jan van Riebeeck in opdracht van de Amsterdamse kamer van de VOC een 'verversingskolonie' genaamd Kaap de Goede Hoop als tussenstation tussen Europa en Azië, dit groeide uiteindelijk uit tot de Kaapkolonie. De VOC heeft meer dan 30.000 mensen in de Kaap tot slaaf gemaakt en legde hiermee de basis voor het systeem van apartheid in Zuid-Afrika.¹⁸ In de door Nederland gekoloniseerde gebieden in Azië kreeg de slavernij door de ontwikkeling van andere vormen van dwangstelsels zoals corveearbeid, contractarbeid en gevangenenarbeid steeds meer een 'huishoudelijk' karakter en dwangarbeid.

In 'de West' ontwikkelde het zich daarentegen steeds meer naar plantageslavernij. Hoewel inheemse mensen in het begin ook tot slavernij werden gedwongen, verschoof dit steeds meer naar mensen van Afrikaanse herkomst. Zo staat er in het onderzoek over de Amsterdamse betrokkenheid bij de slavernij het volgende:

"Ook ontstond er al vroeg een tendens naar een heel zichtbaar een sterk geracialiseerde vorm van slavernij waarin slaafgemaakten vrijwel allemaal uit Afrika afkomstig waren en de planterselite vrijwel volledig bestond uit witte Europeanen."

4.2 De economische impact van slavernij

Amsterdamse bestuurders waren zowel bestuurlijk als particulier betrokken bij de slavernij en handel in tot slaaf gemaakten door te investeren in plantages of bijvoorbeeld via bestuursfuncties in de VOC of WIC. Amsterdam was een belangrijk financieel centrum voor de handel in tot slaaf gemaakten. Er werden leningen verstrekt aan plantage-eigenaren en er werden producten uit de kolonies verhandeld, zoals suiker, cacao, nootmuskaat en foelie:

"In de 18e eeuw kwam 40 procent van de economische groei voort uit slavernij. En in Amsterdam verdiende bijna iedereen aan de kolonie Suriname. Het stadsbestuur, dat mede-eigenaar en bestuurder van de kolonie was, voorop." – Burgemeester Femke Halsema¹⁹

Uit onderzoek van het IISG blijkt dat de Nederlandse economie voor een aanzienlijk deel afhankelijk was van slavernij. Het Bruto Binnenlands Product (BBP) was in 1770 voor 5,2% (van 440 miljoen gulden) op slavernij gebaseerd, voor de provincie Noord-Holland liep dit percentage zelfs op tot 10,36%. Het nationale aandeel is vergelijkbaar met het aandeel van 6% van de Rotterdamse haven in de huidige Nederlandse economie. De steden Amsterdam en Rotterdam hebben aanzienlijk geprofiteerd van de slavernij. Dit kwam doordat de slavenhandel en het slavernijsysteem zorgden voor een enorme toename van zowel directe als indirecte handel en werkgelegenheid in deze steden. De economieën van Amsterdam en Rotterdam bloeiden als gevolg van hun betrokkenheid bij de slavernij en de handel in tot slaaf gemaakten. Zo huisvestte de stad Amsterdam naar schatting 110 van de 150 suikerraffinaderijen in 1770 om de door tot slaaf gemaakten geproduceerde suiker te verwerken.²⁰

4.3 Van Vrolik en Dapper tot zwarte piet

Vanaf de tweede helft van de zestiende eeuw werden naar schatting tussen de acht en tien miljoen Afrikanen naar het Amerikaanse continent verscheept om als tot slaaf gemaakten op de plantages te werken.²¹ Slavernij en handel in tot slaaf gemaakten hadden primair het economische doel om winst te maken. Bestuurders, wetenschappers, de staat, wetgevers, kolonisten en 'planters' ontwikkelden geracialiseerde ideeën om de slavernij en handel in de tot slaaf gemaakten te rechtvaardigen. In deze context ontstond anti-Zwart racisme en raakte het diep geworteld in het Europese denken.

De 'Verlichting' was de intellectuele stroming waarin 'wetenschappers' aan de hand van de 'rede' en filosofie de wereld om zich heen trachtten te verklaren die in de achttiende eeuw opkwam.²² Idealen zoals vrijheid, gelijkheid en het vooruitgangdenken stonden centraal. De 'Verlichting' was echter diep verweven met de slavernij en koloniale expansie. De 'Verlichte' idealen gingen hand in hand met de onvrijheid, onderdrukking en uitbuiting van mensen in de koloniën.

Het idee van witte superioriteit was in deze periode vanzelfsprekend. Zwarte mannen en vrouwen werden op basis van 'rassenleer' als 'permanente kinderen' gezien die witte bevoogding nodig hadden. 'Afrikanen' werden gereduceerd tot handelswaar, waarbij de racistische term 'n*g*r' (het n-woord) gemeengoed werd om hen te omschrijven. Diverse in Amsterdam gevestigde 'verlichte denkers' ontwikkelden in deze periode theorieën waarin een hiërarchie tussen verschillende 'menselijke rassen' werd geproduceerd.

Vandaag de dag zijn er straten naar hen vernoemd en worden ze nog gedoceed op Amsterdamse universiteiten, hun bijdrage aan het rassendenken wordt echter vaak verzwegen. Voorbeelden van 'wetenschappers' en 'denkers' die bij hebben gedragen aan racistische denkbeelden en worden geëerd met straatnamen zijn Petrus Camper, Gerardus Vrolik, Olfert Dapper en Carl Linneaus. In 2022 faciliteerde de gemeente Amsterdam een wandelroute en publieke tentoonstelling genaamd 'OOSTCAST Koloniaal Oud-Oost' waarbij de verborgen geschiedenis achter deze straatnamen werd verteld.²³

Petrus Camper (1722-1789)

Petrus Camper (1722-1789) was een zoöloog en anatoom en wordt beschouwd als de bedenker van de craniometrie: het meten van schedels. Hij had zijn praktijk op de Nieuwmarkt en deed als een van de eersten onderzoek naar de overeenkomsten in skeletten van gewervelden, zowel mens als dier.²⁴ Dat deed hij door kadavers en lijken te bestuderen en schedels te meten. Hij werd met name bekend door 'Campers gelaatshoek'.

Hij had zijn praktijk op de Nieuwmarkt en ontleedde er onder meer de lichamen van vijf Afrikaanse mensen. Eén daarvan was dat van een elfjarig Angolees jongetje dat model stond voor een van zijn bekendste tekeningen over de vergelijkingen tussen mensen. Camper tekende schedels na en zette ze in een rangorde, op basis van de gezichtshoek. Camper plaatste de Afrikaan tussen de orangoetan en de Europeaan.

Hij geloofde zelf echter wel dat alle mensen in essentie gelijk zijn. Zijn onbewezen theorie werd echter door andere onderzoekers gebruikt als bewijs dat Afrikanen de ontbrekende schakel waren tussen de mens en apen.

Gerardus Vrolik (1775-1859)

Gerardus Vrolik (1775-1859) was hoogleraar Plantkunde, Verloskunde, Anatomie en Fysiologie. Hij was directeur van de Hortus Botanicus en de eerste hoogleraar Verloskunde die de leiding had over een kraamzaal. Hij onderzocht de bouw en ontwikkeling van planten, dieren en mensen. Zo publiceerde hij stukken over de snijtanden van de neushoorn, over zeldzame ziekten bij aardappelen en over de vermeende oorzaken van de hazenlip. Vrolik maakte een raciale rangorde gebaseerd op de bekkenvorm van witte en Zwarte mensen. Ook verzamelde Vrolik schedels en botten van over de hele wereld. Een deel was afkomstig uit de voormalige koloniën. Hij schreef expliciet onder de vermeende minderwaardigheid van Zwarte mensen, zo schreef hij:

"Of zij echter wel immer, als volk beschouwd, geraken zullen tot het hoogtepunt van beschaving waardoor Europa en andere verlichte werelddeelen, zoo heerlijk schitteren, hieraan zoude ik schier wanhopen, bij de overweging van zoo vele raakpunten, dat zij aan het dierlijke grenzen."²⁵

4.4 Collectief bewustzijn met raciale vooroordelen en stereotype beelden

Diverse wetenschappers, kunstenaars en activisten hebben onderzocht hoe raciale vooroordelen, stereotiepe beelden en karikaturen vanuit het koloniale tijdperk onderdeel werden van de populaire cultuur en het collectief bewustzijn van Nederland.

De expositie 'Zwartheid Onder Ogen Komen' (Facing Blackness)²⁶ staat in een traditie van expositie zoals 'Wit Over Zwart' (1989) en 'Zwart Van Roet' (2011) die beeldvorming over Zwarte mensen kritisch behandelen. In 1989 zorgde 'Wit Over Zwart' voor veel beroering. Deze tentoonstelling was gebaseerd op de bijzondere collectie 'negrophilia' van Felix de Rooy. In 2011 organiseerde een nieuwe generatie kunstenaars en activisten de tentoonstelling 'Zwart Van Roet' in tandem met de 'Zwarte Piet Is Racisme' campagne. Ook deze expositie bevatte objecten van 'Felix de Rooy' en plaatste zwarte piet in historische context.

In een onderzoek, gebaseerd op de collectie van Felix de Rooy schreef sociaal wetenschapper Jan Nederveen Pieterse dat hedendaagse beeldvorming en vooroordelen over Zwarte mensen, "zoals het vooroordeel dat ze 'dichterbij de natuur' staan, 'seksueel losbandig', 'muzikaal', 'kinderlijk' enzovoorts zijn" uit dit koloniale verleden komen.²⁷ Het figuur zwarte piet is een voorbeeld van een dergelijke karikatuur die voortkomt uit koloniale beeldvorming. Het werd in 1850 bedacht door de Amsterdamse onderwijzer Jan Schenkman en werd zo populair dat hij onderdeel werd van de meest populaire Nederlandse traditie. Naast zwarte piet waren er echter ook vele andere voorbeelden van racistische karikaturen van Zwarte mensen. Antikoloniale schrijvers als Franz Fanon en de Surinaamse Anton de Kom hebben beschreven hoe dit anti-Zwarte en koloniale gedachtegoed hebben geleid tot vormen van mentale slavernij en een minderwaardigheidscomplex.²⁸

"Geen beter middel om het minderwaardigheidsgevoel bij een ras aan te kweeken, dan dit geschiedenisonderwijs waarbij uitsluitend de zonen van een ander volk worden genoemd en geprezen. Het heeft lang geduurd voor ik mijzelf geheel van de obsessie bevrijd had, dat een Zwart persoon altijd en onvoorwaardelijk de mindere zijn moest van iederen witte persoon."

- Anton de Kom²⁹

Aan de andere kant is er ook een lange traditie van Zwart verzet en emancipatie. Vanaf het begin van de slavernij en kolonialisme zijn er altijd verschillende vormen van verzet geweest, ook in Amsterdam.

Zo was actiegroep 'Zwarte Piet Is Zwart Verdriet' al in de jaren '90 actief om de racistische karikatuur zwarte piet in de gemeente Amsterdam uit het Sinterklaasfeest te verwijderen. In 1996 diende de groep een petitie in bij het stadsdeel Zuidoost. Dit leidde tot een kortstondige verandering van de traditie met de introductie van gekleurde pieten. De activisten kregen echter met veel weerstand te maken en de verandering werd snel teruggedraaid.

Pas drie decennia later, toen een nieuwe generatie een nieuwe beweging begon met de slogan 'Zwarte Piet is Racisme' en onder meer door acties van Nederland Wordt Beter en Kick Out Zwarte Piet (KOZP) besloot de gemeente Amsterdam om het karikatuur in 2016 af te schaffen.³⁰

Vreedzame Afro-Nederlandse activisten betaalden echter een dure prijs, velen werden geconfronteerd met politiegeweld, en racistisch geweld van witte medeburgers. De gemeente Amsterdam is hiermee decennialang nalatig geweest in het beschermen van haar Zwarte Amsterdamse inwoners.³¹

4.5 Afschaffing van de slavernij, zonder emancipatie

Het was lange tijd een taboe in de Nederlandse samenleving om te spreken over slavernij en de erfenis ervan, inclusief institutioneel racisme en specifiek anti-Zwart racisme.³² Hoewel nazaten al decennialang de afschaffing van de slavernij herdenken, heeft de herdenking van de slavernij ook in Nederland, met name in Amsterdam, steeds meer een openbaar karakter gekregen.

De onthulling van het Nationaal Slavernij Monument in het Amsterdamse Oosterpark in 2002 was een belangrijk moment voor de publieke erkenning van dit verleden. In deze periode werd tevens het Nationaal Instituut Slavernijverleden en Erfenis (NiNsee) opgericht. Om de erfenis van het slavernij- en koloniale verleden te begrijpen en om de route naar herstel in goede banen te leiden is het van belang dat er voldoende erkenning, kennis en historisch besef is over het slavernijverleden, de afschaffing ervan en hoe dit doorwerkt in het heden. Zoals prof. dr. Hillary Beckles³³ stelde:

“Er is eerst besef en erkenning nodig dat er een probleem is, voordat er instrumenten kunnen worden aangeboden die herstellend (reparatory) zijn.”

Historicus Kwame Nimako beschrijft in het boek 'Staat & Slavernij: het Nederlandse koloniale- / slavernijverleden en zijn doorwerkingen' het concept van 'afschaffing zonder emancipatie'. Hoewel we steeds breder en uitgebreider de afschaffing van de slavernij herdenken, en sommigen zelfs vieren tijdens Ketikoti, Dia di Abolishon of Emancipation Day, is het van cruciaal belang om de betekenis van dit moment te blijven overdenken. Hoewel de eigendomsslavernij formeel werd afgeschaft op 1 juli 1863, werd het systeem van koloniale onderdrukking voortgezet. Ideologieën en systemen waarin Afrikanen of Zwarte mensen als inferieur werden beschouwd, bleven bestaan en werden zelfs verder ontwikkeld. De 'vrijgemaakte' mensen gingen er niet per definitie economisch en sociaal maatschappelijk op vooruit stelt Nimako:

"Hoewel er in officiële documenten sprake is van een 'emancipatieverklaring' was er in de praktijk geen sprake van emancipatie. De slavernij werd bij wet afgeschaft, maar emancipatie houdt veel meer in dan dat. Emancipatie is een proces waarbij een gestigmatiseerde groep die overheerst is door een andere groep in de maatschappij zich hieraan onttrekt en haar positie probeert te verbeteren. De groep probeert een volwaardige plaats in de maatschappij op te eisen, te integreren in de bestaande sociale orde en daarin aanzienlijke veranderingen aan te brengen. Dit emancipatieproces is veel breder, transformatiever en bestendiger dan de sociale mobiliteit van een enkeling uit de overheerste groep. Dit proces is nog steeds niet afgerond." ³⁴

Op 1 juli 1863 werd de slavernij in de Nederlandse 'West-Indische kolonies' op papier afgeschaft. Volgens de wet waren de tot slaaf gemaakten in de Nederlandse koloniën vrij. Groot-Brittannië had de slavernij in de Amerika's al in 1834 afgeschaft en Frankrijk volgde in 1848. De afschaffing van de slavernij in andere landen had invloed op de beslissing van de Nederlandse regering om de slavernij in de koloniën ook af te schaffen.

In 1814 werd Nederland onder druk gezet om de handel in tot slaaf gemaakten te stoppen, wat uiteindelijk resulteerde in de ondertekening van het Verdrag van Londen. Dit verdrag verbood de trans-Atlantische slavenhandel, maar de handhaving ervan begon pas nadat Nederland in 1818 een verbod op de slavenhandel in nationale wetgeving vastlegde. Dit betekende dat er geen aanvoer van nieuwe Afrikaanse tot slaaf gemaakten was terwijl het sterftecijfer onder tot slaaf gemaakten door de wreedheid van het systeem relatief hoog was. Het systeem leek niet langer houdbaar te zijn.

vraagstuk van een mogelijke afschaffing van de slavernij moest rapporteren. De commissie stelde dat het systeem van slavernij niet langer houdbaar was en afgeschaft diende te worden als Nederland Suriname als kolonie wilde behouden. Hierna werd het proces in gang gezet om tot afschaffing van de slavernij overgegaan. Groepen belanghebbenden zoals plantage-eigenaren en bankiers – waarvan velen in Amsterdam gevestigd waren – zetten een lobby in om een vorm van compensatie te krijgen.

Na tientallen jaren aan debatten, adviesrapporten en onderzoeken presenteerde de Nederlandse regering in 1862 een afschaffings- en emancipatieplan aan het parlement. De 72 – witte, mannelijke – parlementariërs gingen ruim een week in debat over het voorstel. Het afschaffingsplan bestond uit vier onderdelen:

- 1) de opheffing van de slavernij,
- 2) compensatie voor de plantage-eigenaren,
- 3) staatstoezicht in Suriname en
- 4) de immigratie van contractarbeiders naar Suriname.

Tijdens het debat in 1862 waren de politici het eens over het afschaffen van de slavernij, maar de Nederlandse regering was geen voorstander van volledige vrijheid voor de Zwarte bevolking. De regering stelde een periode van 'Staatstoezicht' voor waarin tot slaaf gemaakten op Surinaamse plantages voor een schamel loon nog door moesten werken. Enkele Kamerleden waren dan ook kritisch op het voorstel.

Kamerlid Pieter van Bosse stelde bijvoorbeeld: *“Ik beschouw staatstoezicht als een misleiding voor de slaaf en de natie. Een misleiding vooral voor de slaaf die nu na zijn emancipatie wordt gedwongen om bij de plantagehouder te werken waar hij voorheen werkzaam was.”*

Afschaffing van de slavernij betekende dat plantage-eigenaren tot slaaf maakten niet meer konden dwingen om gratis arbeid te leveren. Veel plantage-eigenaren stuurden petitie's en brieven waarin ze een vorm van 'compensatie' eisten. Ze stelden namelijk dat de overheid hun 'bezit' afnamen dat zij daardoor het slachtoffer waren van de afschaffing. De argumenten van plantage-eigenaren kwamen ook terug in het debat. Peter Marius Tutein Nolthenius: *“Zonder schadevergoeding of tegemoetkomingen zou ik niet voor de emancipatie kunnen zijn, want ik kan geen oud onrecht herstellen door nieuw onrecht te laten plaatsvinden.”* Een van de weinige Kamerleden die zich afvroeg of de tot slaaf maakten recht hadden op een vergoeding, ofwel een vorm van herstelbetaling was Kamerlid Elout van Soeterwoude:

“Zou de slaaf niet juist aanspraak hebben om bij de plantage-eigenaar en bij ons in Nederland, die het onrecht heeft toegelaten, ten minste vergoeding te vragen voor het bittere leed dat generaties voor twee eeuwen hebben geleden.”

4.6 De prijs van vrijheid: 'omgekeerde herstelbetalingen'

Na een week lang te hebben gedebatteerd werd de wet tot afschaffing van de slavernij in 1862 aangenomen. Het bestond uit vier componenten: de afschaffing van de slavernij in 'West-Indië' zou plaatsvinden op 1 juli 1863; er werd een periode van Staatstoezicht van hoogstens 10 jaar in Suriname vastgesteld, de regering zou de immigratie van buitenlandse arbeiders voor hoogstens 5 jaar naar Suriname stimuleren en de plantage-eigenaren kregen een 'tegemoetkoming', ofwel 'omgekeerde herstelbetalingen'.³⁵

Perez Jong Loy en de 1873-campagne

1863 staat in de geschiedenisboeken bekend als het jaar waarin slavernij werd gestopt. Maar over de tien jaar daarna waarin tot slaaf gemaakten moesten doorwerken op Surinaamse plantages is weinig bekend.

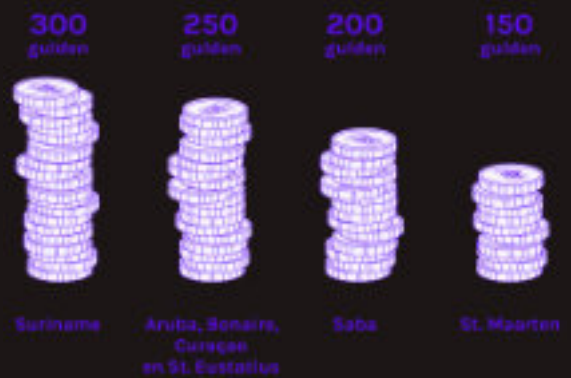
Mede dankzij Perez Jong Loy en Vereniging Opo Kondreman weten wij meer over de periode tot 1873.

Door de '1873' bewustwordingscampagne weet Nederland dat de tot slaaf gemaakten nog tien jaar verplicht op de plantages moesten werken. Ook werd hierdoor in 2023 niet 160 jaar maar 150 jaar afschaffing van de slavernij herdacht.³⁶

Het verhaal dat plantage-eigenaren 'compensatie' kregen is echter minder bekend.

- Plantage-eigenaren kregen een bedrag per tot slaaf gemaakte:
- 300 gulden in Suriname
- 250 gulden op Aruba, Bonaire, Curaçao en St. Eustatius
- 200 gulden op Saba
- 150 gulden op St. Maarten.

Uiteindelijk heeft de Nederlandse overheid bij elkaar zo'n f. 12 miljoen gulden uitgegeven aan de 'tegemoetkoming' aan plantage-eigenaren. Dat was toentertijd zo'n 10 procent van het overheidsbudget en vergelijkbaar met wat er tegenwoordig aan onderwijs wordt uitgegeven.³⁷ Deze f. 12 miljoen zou in het jaar 2021 omgerekend een waarde hebben van ca. €140 miljoen.³⁸

Deze bedragen konden hoog oplopen zoals bij de plantage-eigenaren en bank directeurs van Firma Insinger & Co, het bedrijf dat vandaag de dag bekendstaat als De Nederlandsche Bank (DNB).

Voor de 1111 tot slaaf gemaakten kreeg de bank 333.300 gulden (omgerekend bijna vier miljoen euro) aan compensatie van de Nederlandse staat. Terwijl de plantage-eigenaren ruim gecompenseerd werden, bleven de tot slaaf gemaakten met lege handen achter.

Dit kan worden gezien als een vorm van omgekeerde herstelbetalingen.

Er zijn verschillende voorbeelden van welgestelde Amsterdamse families en firmas die met de afschaffing van de slavernij miljoenen aan 'compensatiegelden' hebben ontvangen zoals de families Bosch Reitz en de familie Insinger. De familie Insinger ontving omgerekend meer dan 4 miljoen euro omdat ze ongeveer 1200 mensen tot slaaf gemaakt hadden.³⁹

1863 - 1 JULI 1963
KETIE KOTIE
FRI MOE DE

Hoe de Amsterdamse familie Bosch Reitz profiteerde van de afschaffing van de slavernij

Uit onderzoek blijkt dat er sprake was van enorme belangenverstrengelingen tussen de lobby van plantage-eigenaren die zowel in Suriname als Amsterdam resideerden en de Haagse politiek. Een vijfde van de Eerste- en Tweede Kamerleden en ministers hadden destijds direct of via (schoon)familie-connecties met plantage-eigenaren.⁴⁰ De familie Bosch Reitz is een voorbeeld van een invloedrijke in Amsterdam gevestigde familie die flink heeft geprofiteerd van de slavernij en ook bij de afschaffing van de slavernij een substantiele 'tegemoetkoming' ofwel omgekeerde herstelbetalingen ontving. Ze woonden op de Keizersgracht maar hadden belangen in diverse plantages in Suriname.

Gijsberth Christiaan Bosch Reitz was een invloedrijke Amsterdammer, hij was lid van de Provinciale Staten van Noord-Holland en in 1853 werd hij voorzitter van de Staatscommissie ter behartiging van belangen van ondernemers in de Surinaamse landbouw.

G.C. Bosch Reitz schreef in 1835 met 45 anderen een petitie aan de Tweede Kamer waarin ze aandrongen op 'compensatie' voor 'plantage-eigenaren'.

Hoewel G.C. Bosch Reitz belangen had in diverse plantages werd hij in 1863 voorzitter van de adviescommissie voor de afschaffing van de slavernij. Zijn echtgenote Geertruida Elisabeth Kuvel die in Suriname was geboren was mede-eigenaar van diverse plantages in Suriname, onder meer plantage Beekhuizen, deze plantage was in 1843 echter verkocht.

Bij de emancipatie had de familie onder meer belangen in de plantages: Houttuin, Zoelen, Berthandslust en Breukelerwaard. Bij de afschaffing van de slavernij had de familie meer dan vijfhonderdtot slaaf gemaakten in haar 'bezit'. Door de 'compensatieregeling' - ofwel omgekeerde herstelbetalingen - groeide het kapitaal van de familie enorm. De tot slaaf gemaakten bleven uiteraard met lege handen over. Families die van de plantages die eigendom waren van de familie Bosch Reitz en mogelijk in Amsterdam wonen zijn onder meer de families Baag, Bakboord, Getrouw, Kortram, Paal, Vrede en Zuinig.

Historicus Mark Ponte vond een zeldzame foto van een Nederlandse familie met tot slaaf gemaakten. Op de foto is Guillaume Bosch Reitz - zoon van G.C. Bosch Reitz - met zijn familie en twee tot slaaf gemaakten Frederica (links) en Maria Lupson (op de grond) te zien.⁴¹ Het weerspiegelt de ongelijke verhoudingen ten tijde van de slavernij nu hun doorwerking tot in het heden hebben.

5 Doorwerking van het slavernijverleden

Aandacht voor de doorwerking van het slavernijverleden is essentieel om de diepgaande noodzaak van herstel te begrijpen en passende vormen van herstel te identificeren die recht doen aan de voortdurende impact van historische onrechtvaardigheden. Hedendaagse vormen van racisme die in instituten, op de arbeidsmarkten en in het onderwijs voorkomen en Zwarte Nederlanders treffen, dienen in de geschetste historische context begrepen te worden.

Institutioneel en specifiek anti-Zwart racisme zijn systemen en denkpatronen die zich vanuit een geschiedenis van kolonialisme, imperialisme en slavernij hebben ontwikkeld en nog invloed hebben op de manier waarop vandaag de dag wordt gehandeld en gedacht.⁴² Racisme is een complex en veelomvattend probleem dat zich in de loop van de geschiedenis op verschillende manieren heeft gemanifesteerd. Het kan zowel op interpersoonlijk niveau plaatsvinden tussen individuen als vanuit instituten zoals de overheid, de politie of een werkgever. Racisme wordt vaak geassocieerd met expliciete en gewelddadige uitingen, zoals rassensegregatie in de VS, Apartheid in Zuid-Afrika of het expliciete racisme van neonazi's. Het kan zich echter ook uiten in bedekte vormen, via (subtiele) uitsluitingsmechanismen in instituten, goedbedoelde grapjes of 'onschuldig' bedoelde kinderfeestjes en tradities. Hoewel deze vormen van uitsluiting soms subtiel lijken, kunnen ze aanzienlijke gevolgen hebben voor de manier waarop culturele festiviteiten en tradities worden ervaren. Dit wordt bijvoorbeeld duidelijk in de invloed van de gregoriaanse kalender op hoe belangrijke data, zoals 1 juli als de afschaffingsdatum van het Nederlands slavernijverleden, worden waargenomen en gevierd. Deze data worden vaak gemarginaliseerd binnen de huidige kalenderstructuur, wat aangeeft dat er behoefte is aan een meer inclusieve benadering die alle gemeenschapsleden erkent en waardeert.

5.1 Witte onschuld

In het boek 'Dutch Racism' stellen Essed en Hoving dat Nederlanders hun zelfbeeld van morele en culturele superioriteit waarborgen door de koloniale geschiedenis verkeerd voor te stellen en de onschuld te claimen door beschuldigingen van racisme, soms op een agressieve manier, te ontkennen.⁴³

Dit is bijvoorbeeld zichtbaar in het zwarte piet-debat. Sociologe Melissa Weiner deed onderzoek naar het Nederlandse geschiedenisonderwijs en onderzocht hoe de trans-Atlantische slavenhandel in alle boeken sinds 1980 behandeld werd.⁴⁴ Ze stelt dat het Nederlandse slavernijverleden stelselmatig verzwegen of gebagatelliseerd wordt en dat deze eurocentrische blik op de geschiedenis bijdraagt aan een opzettelijke daad van 'maatschappelijk vergeten'. Hoewel Nederland meer dan vierhonderd jaar een koloniaal

imperium heeft gehad, worden er slechts enkele alinea's in de geschiedenisboeken aan besteed en domineert het beeld dat het geen sporen heeft achtergelaten in het denken en handelen in het heden. Dit gebrek aan educatie over het koloniale verleden beperkt vele Nederlanders om te begrijpen hoe geïnstitutionaliseerd racisme werkt, waar het vandaan komt en hoe structurele ongelijkheid wordt gereproduceerd.

In haar boek 'Witte Onschuld' stelt antropoloog Gloria Wekker de vraag hoe het mogelijk is dat een land dat vierhonderd jaar lang een uitgestrekt koloniaal imperium heeft gehad een dusdanig 'feliciterend zelfbeeld' heeft kunnen ontwikkelen waarin wordt aangenomen dat dit verleden geen sporen heeft nagelaten in het denken, het doen en de samenleving.⁴⁵ Wekker beschrijft het dominante Nederlandse zelfbeeld als volgt:

"Het omvat een dominante manier waarop de Nederlanders over zichzelf denken, als een klein doch rechtvaardig, ethisch, kleurenblind, vrij van racisme, dus een baken van licht voor andere volkeren en naties."

In tegenstelling tot dit dominante zelfbeeld stelt Wekker dat het koloniale verleden opgeslagen is in het 'culturele archief'. Dit archief is 'een opslagplaats van geschiedenis' dat zowel in de hoofden en harten van mensen, als in instituten, populaire cultuur en 'het gezonde verstand' verankerd is. Deze koloniale beeldvorming wordt onder meer gerepresenteerd in het figuur zwarte piet. Deze beeldvorming is ook terug te zien in de instituten en sociale domeinen waarin mensen dagelijks met elkaar in contact komen. Racistische handelingen en uitspraken worden op basis van dit zelfbeeld afgedaan als incidenten of 'onschuldige grapjes', of de nadruk wordt gelegd op de goedbedoelde intentie van de handeling.

De geschiedenis van de slavernij en kolonialisme wordt volgens kritische sociale wetenschappers systematisch uit het collectief bewustzijn gehouden, waardoor de huidige maatschappelijke ongelijkheid, institutioneel racisme en de aanwezigheid van Surinamers en andere migrantengroepen in Nederland niet wordt gekoppeld aan het koloniale verleden.⁴⁶ Vooroordelen en stereotiepe beelden die vandaag de dag nog invloed hebben op het denken en handelen van Nederlandse burgers hebben een historische oorsprong.

5.2 Alledaags racisme

Het concept 'alledaags racisme' is ontwikkeld door de Surinaams-Nederlandse Dr. Philomena Essed naar aanleiding van haar etnografische onderzoek onder Surinaamse en Afro-Amerikaanse vrouwen.⁴⁷ Het onderzoek was een systematische analyse van racisme in Nederland en de Verenigde Staten waarin 'ras' in een historische en structurele context werd geplaatst. Ook werd de mythe weerlegd dat racisme wel een structureel probleem is in de VS en niet in Nederland is. Essed erkende dat 'ras' een sociaal construct is.

Er is namelijk geen biologische of genetische basis om te stellen dat een 'zwart ras' onderscheiden kan worden van een 'wit ras'; er bestaat slechts één menselijk ras. Echter, vanwege een geschiedenis waarin de economie en maatschappij op basis van 'ras' zijn geordend, heeft het denken in termen van 'ras' nog wel sociale, culturele en politieke gevolgen. Volgens Essed komt racisme zowel in Nederland als in de VS voort uit een ideologie van witte superioriteit, geworteld in een geschiedenis van slavernij en kolonialisme. In de VS komt het over het algemeen echter explicieter en extremer tot uiting vanwege de historische context van slavernij gevolgd door rassensegregatie, terwijl het in Nederland vaak subtieler voorkomt in de vorm van 'alledaags racisme', dat Essed als volgt beschrijft:

"Alledaags racisme wordt gedefinieerd door de manier waarop mensen van kleur de alledaagse omgang met witte mensen ervaren. Alledaags racisme wordt ervaren in een racistisch leefklimaat.

Het betekent dat de etnische groep waartoe je behoort als ongewenst, inferieur en lastig wordt gezien. Die komt tot uiting in een reeks van (op zich vaak 'kleine') voorvallen.

*Alledaags racisme houdt in dat mensen van kleur potentieel elke dag racisme ervaren. Als gevolg daarvan leren mensen van kleur het gedrag van witte mensen systematisch observeren."*⁴⁸

-dr. Philomena Essed

5.3 Institutioneel racisme

Instituten refereren aan systemen die onderdeel zijn van het heersende apparaat, zoals de wetgevende macht, de overheid en de politie. Op basis van de literatuur stelt Kennisplatform Inclusief Samenleven (KIS) dat de term ‘institutioneel racisme’ betrekking heeft op racisme dat ingebed is in instituten.

Institutioneel racisme betekent dat de processen, beleid en (geschreven en ongeschreven) regels van instituten ertoe leiden dat er ongelijkheid is tussen mensen van verschillende afkomst, huidskleur of religie. Het gaat om twee typen regels of processen: (1) regels of processen die expliciet onderscheid maken en de bedoeling hebben om ongelijkheid te creëren en (2) regels of processen die niet expliciet onderscheid maken tussen groepen, maar in de praktijk wel ervoor zorgen dat de ene groep benadeeld wordt en de andere groep bevoordeeld.⁴⁹

In het geval van institutioneel racisme gaat het niet om onderliggende motieven of intenties van mensen, maar over ongeschreven mechanismen, regels, tradities, gedrag en omgangsvormen die systematisch etnische groepen achterstellen en discrimineren.

Institutioneel racisme wordt ook wel ‘structureel racisme’ en ‘systemisch racisme’ genoemd. Na de #BlackLivesMatter-protesten in de zomer van 2020 sprak premier Mark Rutte niet over institutioneel racisme maar over “systemische problemen” met racisme en discriminatie.⁵⁰

Diverse instituten en media wezen daarentegen echter wel op het bestaan van institutioneel racisme in de Nederlandse context.⁵¹ Op 1 juli 2020, de dag van de herdenking van de afschaffing van de slavernij, werd naar aanleiding van de #BlackLivesMatter-protesten voor het eerst in de Tweede Kamer gedebatteerd over institutioneel racisme.⁵²

5.4 Anti-Zwart racisme

institutioneel racisme als gevolg van de doorwerking van het slavernijverleden wordt ook wel anti-Zwart racisme genoemd. Bij deze specifieke vorm wordt de nadruk gelegd op uiterlijke kenmerken, zoals huidskleur en etnische herkomst. Anti-Zwart racisme is een specifieke vorm van racisme en discriminatie gericht op mensen, groepen, instellingen, eigendommen, instituties en/of religieuze voorzieningen van (vermeende) Afrikaanse herkomst die als 'Zwart' worden geracialiseerd.

Het heeft betrekking op groepen mensen uit diverse culturen en met uiteenlopende etniciteiten. Net zoals wordt gesproken over islamofobie, anti-moslimracisme, anti-semitisme, anti-ziganisme, anti-Aziatisch racisme, homofobie en transfobie kan anti-Zwart racisme worden gezien als een specifieke vorm van achterstelling, onderdrukking en uitsluiting die Zwarte mensen treft.⁵³ Anti-Zwart racisme wordt ook wel aangeduid met 'Afrofobie'.

Die term verwijst naar de discriminatie van dezelfde groep mensen. Deze twee termen kunnen naast elkaar bestaan. Echter, fobie in 'Afrofobie' verwijst specifiek naar angst. Terwijl het probleem van anti-Zwart racisme breder is en complexer in elkaar steekt. Daarom gebruiken wij in dit rapport de term anti-Zwart racisme.

Anti-Zwart racisme kan zich zowel in institutionele vorm als in de alledaagse vormen voordoen.

5.5 Anti-Zwart racisme in Europa

In een rapport van European Network Against Racism concluderen de onderzoekers dat anti-Zwart racisme in Europa een grootschalig probleem is.⁵⁴ Discriminatie van Zwarte mensen op de arbeidsmarkt komt continu voor, in alle lagen van de arbeidsmarkt. Verder ervaren Zwarte scholieren/ studenten regelmatig anti-Zwart racisme op onderwijsinstellingen, ook van leraren.

Daarnaast wordt in verschillende landen in de media het N-woord nog regelmatig gebruikt, en worden Zwarte mensen stereotyperend afgebeeld als bijvoorbeeld crimineel. Bovendien ervaren Zwarte mensen in verschillende EU-lidstaten ook anti-Zwart racisme in de gezondheidszorg en op de woningmarkt. Zwarte mensen zijn ook extra kwetsbaar voor politiegeweld en etnisch profileren.

Op 26 maart 2019 nam de Europese Commissie een resolutie aan waarin anti-Zwart racisme en de fundamentele rechten van mensen van Afrikaanse herkomst worden erkend. Ook roept de EU-lidstaten op om beleid te ontwikkelen dat de positie van deze groepen bevordert.

5.6 Anti-Zwart racisme in Nederland

Ook in Nederland zijn er al jaren signalen bekend van anti-Zwart racisme, dat is ook een van de redenen dat de toenmalig minister Lodewijk Asscher het VN Decennium voor mensen van Afrikaanse herkomst inluidde met de volgende woorden: ***“Juist van een land dat kan worden verweten dat het achteraan liep bij het afschaffen van de slavernij, mag worden verwacht dat het nu voorop gaat in de strijd tegen racisme en discriminatie.”***

55

Er zijn tal van voorbeelden van anti-Zwart racisme, bijvoorbeeld van beleid en instructies door wetshandhavers gericht op Zwarte Nederlanders. Denk bijvoorbeeld aan de extra controle van Somaliërs op fraude met uitkeringen waartoe Rutte als voormalig staatssecretaris in 2003 gemeenten opriseen waarover de rechtbank in Haarlem oordeelde dat dit discriminatoir en in strijd met de grondwet was.

Een ander voorbeeld is de Koninklijke Marechaussee die tot voor kort nog werkte met risicoprofielen zoals de 'Nigeriaanse geldsmokkelaar': snellopend, goed gekleed met een 'niet-Nederlands uiterlijk'. Dit was reden genoeg voor Amnesty International, Controle Alt Delete, adv RADAR en twee Zwarte-Nederlanders (Mpanzu Bamenga en Robby Gobardhan) een procedure aan te spannen tegen de Nederlandse Staat over de manier waarop de Koninklijke Marechaussee mensen selecteert voor controle op verblijfsstatus na grensovergang.

Het gerechtshof gaf de eisers gelijk: *“Koninklijke Marechaussee mag bij controles op verblijfsstatus geen gebruik maken van ras als selectie kenmerk.”*⁵⁶

Tot slot het voorbeeld van de ‘Toeslagenaffaire’ waarbij de Belastingdienst jarenlang werkte met risicoprofielen die afkomst, nationaliteit en religie bevatten. Deze ongekend harde ‘fraudejacht’ had tot gevolg dat tienduizenden ouders slachtoffer werden van etnisch profileren door de Belastingdienst.

Uit een eerder onderzoek onder gedupeerden bleek dat zeventig procent een migratieachtergrond heeft. Ten opzichte van Nederlanders zonder migratieachtergrond waren Caribische Nederlanders – zelfs 32 keer vaker gedupeerd.⁵⁷ De meeste – 34% van de – gedupeerden van Amsterdam wonen in Amsterdam Zuidoost.⁵⁸

5.7 Anti-Zwart racisme in Amsterdam

Ook specifiek voor Amsterdam kunnen verschillende voor de hand liggende voorbeelden gegeven worden van anti-Zwart racisme op de arbeidsmarkt, etnisch profileren door de politie en op de woningmarkt. In dit rapport lichtte we enkele voorbeelden uit waar mensen over het algemeen minder bekend mee zijn zoals anti-Zwart racisme dat terug te zien is in technologische toepassingen: een draaideur, zeepdispenser of zelfrijdende auto die niet reageert op een persoon met een Zwarte huidskleur maar wel op een persoon met een witte huidskleur.⁵⁹ Specifiek haalde Amsterdam het nieuws vanwege anti-spiek software van de VU waarbij een student bio-informatica, Robin Pocornie, tijdens een corona lockdown online niet herkend werd: *“bij mijn gezicht kreeg ik de melding dat de ruimte te donker was.”* Wanneer ze een lamp in haar gezicht schijnt, wordt ze wel herkend en toegelaten tot haar examens. Ze vermoedt daarom dat de software discrimineert, maar voelt zich door de VU niet gehoord als ze een klacht indient en klopt daarom aan bij Het College voor de Rechten van de Mens.

Het College gaf haar op 7 december 2022 in een tussenoordeel gelijk, waarna de VU weer met tegenbewijs kon komen.⁶⁰ Hoewel volgens het College in dit specifieke geval niet onomstotelijk bewezen is dat er gediscrimineerd zou zijn, sluit dit volgens hen niet uit *“dat het gebruik van Proctorio of vergelijkbare AI-software in andere situaties wel tot discriminatie kan leiden.”*⁶¹

In de fraude-aanpak van de verschillende onderdelen van de Belastingdienst gebruikten ambtenaren racistische terminologie. Zo werd bijvoorbeeld gesproken over ‘een nest Antillianen’, alsof het over dieren ging, en werd ook de denigrerende term ‘zwartjes’ gebruikt.⁶²

Uit onderzoek van de Autoriteit Persoonsgegevens (AP) bleek dat de Belastingdienst onder meer specifiek fraudeonderzoek deed naar Ghanezen uit Amsterdam-Zuidoost. De Belastingdienst erkende na onderzoek van Trouw en RTL4 dat het zich jarenlang schuldig had gemaakt aan etnisch profileren bij de controle van aangifte van de inkomstenbelasting.⁶³ Aangezien het in het geval van de Belastingdienst gaat over een overheidsinstituut dat zich systematisch schuldig maakt aan discriminatie ten nadele van bepaalde etnische groepen, kan het worden aangemerkt als een voorbeeld van institutioneel racisme. In het geval van de groepen mensen die als Zwart worden geracialiseerd, zoals mensen met een Ghanese of Afro-Surinaamse afkomst, kan het tevens worden gekenmerkt als een vorm van anti-Zwart racisme.

Institutioneel racisme kan verstrekkende gevolgen hebben. Een van de gedupeerde Zwarte mensen is Cheikhou Mbengue uit Amsterdam-Oost. Hij werd ten onrechte als fraudeur bestempeld en kreeg te maken met een grote schuld van €29.000:

“Ik werd vernederd, het was onmenselijk. Uiteindelijk hebben ze me een uitdraai gegeven waarop mijn schuld stond, met mijn naam, maar met het verkeerde rekeningnummer. Ik dacht: dat kan niet. Het geld dat ik kwijt ben, daar kan ik nog mee leven. Maar alle ellende die erna is gekomen is nog veel erger.

Alles wat je binnenkrijgt, gaat naar de Belastingdienst. Dat betekent dat je geen huur kunt betalen, geen energie. Je leeft van droog brood, je kunt geen nieuwe kleding voor je kind kopen.

‘Papa, ik wil dit speelgoed’, zei mijn zoontje van vier dan – hoe leg je uit aan je kind dat dat niet kan? Ik werd bijna uit mijn huis gezet, de container stond al klaar voor mijn spullen. Het was kantje boord.

*Mijn totale schuld liep op naar 29.000 euro.”*⁶⁴

5.8 Anti-Zwart racisme in Amsterdam en meldingsbereidheid

Anti-Zwart racisme wordt slechts beperkt geregistreerd en er ontbreekt specifiek landelijk en lokaal beleid om het te bestrijden, ondanks de EU-resolutie die in 2019 is aangenomen en enkele projecten die vanuit Zwarte gemeenschappen door het ministerie van Sociale Zaken zijn ondersteund in het kader van het VN-decennium voor mensen van Afrikaanse herkomst.

Discriminatie en racisme zijn verboden op grond van Artikel 1 van de Grondwet. Daarnaast verbiedt de Algemene Wet Gelijke Behandeling discriminatie op grond van ras, seksualiteit, gender, nationaliteit, burgerlijke staat, handicap, chronische ziekte, politieke gezindheid en leeftijd.

Op grond van de Wet gemeentelijke antidiscriminatievoorzieningen (2009) dienen alle gemeentes een voorziening te hebben waar burgers terecht kunnen voor de behandeling en registratie van klachten over discriminatie.⁶⁵

In de regio Amsterdam kunnen bewoners terecht bij discriminatie.nl (voorheen: Meldpunt Discriminatie Regio Amsterdam, MDRA). Dit meldpunt is de enige antidiscriminatievoorziening in Nederland die anti-Zwart racisme registreert. Andere antidiscriminatievoorzieningen, de politie en het College voor de Rechten van de Mens doen dit niet.

Uit een rapport van de Rijksoverheid ⁶⁶ blijkt dat de meldingsbereidheid onder de Nederlandse bevolking over het algemeen laag is. Enkele redenen zijn een gebrek aan bekendheid, een laag vertrouwen in instituties, weinig zicht op wat het resultaat is van melden en het gebrek aan contact met de gemeenschap.⁶⁷ Andere redenen zijn gewenning aan structurele discriminatie, het als te pijnlijk en energie- en stressverhogend ervaren van melden, de angst om niet serieus genomen te worden, schuld- en schaamtegevoelens, en andere copingstrategieën om te kunnen omgaan met discriminatie. Ook melden slachtoffers van racisme en discriminatie vaak niet omdat zij zich niet herkennen.⁶⁸

Meldingscijfers geven over het algemeen geen betrouwbaar beeld van incidenten van discriminatie in Nederland omdat deze maar een topje van de ijsberg laten zien. Desondanks toont een publicatie, uit juni 2020, van het MDRA aan dat anti-Zwart racisme een alledaags en onderbelicht fenomeen is.

Uit registraties van het meldpunt blijkt dat ongeveer een vijfde van de meldingen anti-Zwart racisme betreft. Cijfers uit het jaarverslag tonen aan dat er in 2019 544 meldingen van discriminatie werden gedaan binnen de gemeente Amsterdam. Dit is een kleine stijging van 3% ten opzichte van het jaar 2018, waarin 528 meldingen werden gedaan. Het overgrote deel van deze meldingen (318) werd gedaan op grond van discriminatie op basis van huidskleur of herkomst en ongeveer de helft daarvan kan worden gekenmerkt als anti-Zwart racisme. Naar aanleiding van de recente publicatie schreef het Parool:

“Zolang anti-Zwart racisme bij instanties en in het wetenschappelijk onderzoek geschaard wordt onder de algemene noemer ‘discriminatie op huidskleur/afkomst’, blijft het een onderbelicht en onderschat probleem. Dat is onterecht, want het aantal meldingen van anti-Zwart racisme in Amsterdam doet vermoeden dat het een omvangrijk probleem is.”⁶⁹

IK WIL NAAR
HET GYMNASIUM
MAG DAT?!

6. Herstel(betalingen)

“Wij hebben recht op herstelbetalingen voor 300 jaar kolonialisme” – deze tekst stond op een banner die Surinaamse demonstranten in de jaren '70 tijdens bijeenkomsten en protesten met zich meedroegen. Ze waren in die periode actief binnen een beweging voor de onafhankelijkheid van Suriname en verbonden de toenmalige achtergestelde positie van Suriname aan de lange geschiedenis van slavernij en kolonialisme. Dezelfde tekst stond op een banner tijdens een protest welke onderdeel was van de jaarlijkse Bigi Spikri – een mars van het stadhuis naar het Nationale Slavernijmonument in het Oosterpark op 1 juli 2023.

In voorgaande hoofdstukken werd uiteengezet hoe de stad Amsterdam medeverantwoordelijk was voor misdaden tegen de menselijkheid en enorm profiteerde van de slavernij en de trans-Atlantische slavenhandel. De slavernij werd weliswaar administratief afgeschaft op 1 juli 1863/1873 maar koloniale onderdrukking, uitbuiting en racisme werden voortgezet. Bovendien kregen niet tot slaaf gemaakten maar juist plantage-eigenaren een vorm van compensatie, ofwel 'omgekeerde herstelbetalingen'.

Na decennia van protest en inzet – veelal vanuit gemeenschappen van nazaten van tot slaaf gemaakten – zijn er in 2021 officieel excuses aangeboden namens de gemeente Amsterdam, in 2022 namens de Nederlandse overheid en in 2023 namens het Koningshuis. Hoewel de excuses, historisch en een belangrijke vorm van erkenning zijn, zijn ze niet genoeg om het leed der slavernij recht te zetten.

Het Landelijk Platform Slavernijverleden werd 1999 opgericht als coalitie van diverse grassroots organisaties die zich inzetten voor erkenning van het slavernijverleden. Ze stellen:

Herstelbetalingen verwijzen naar financiële compensatie die wordt verstrekt als een vorm van herstel voor de schade die is toegebracht door historische onrechtvaardigheden,

“Pas wanneer Reparations (wat meer is dan geld alleen) inclusief het aanbieden van excuses voor het verwerpelijk slavernijverleden door Nederland is gerealiseerd, kan er sprake zijn van de afsluiting van het Nederlandse slavernijdossier. Belangrijke pijlers zijn: erkenning, rechtvaardigheid en ontwikkeling vanuit het perspectief van de nazaten van de slachtoffers van het Nederlands Slavernijverleden.”⁷⁰

zoals slavernij, kolonialisme, of andere vormen van systematische onderdrukking en discriminatie. Er is vaak onduidelijkheid over dit vraagstuk. In dit hoofdstuk geven we inzicht in de verschillende perspectieven en inzichten rondom het vraagstuk van herstel(betalingen).

6.1 Complexiteit herstel(betalingen)

Zowel uit de literatuur als uit gesprekken met verschillende personen blijkt dat het leed van tot slaaf gemaakten niet in geld uit te drukken is. Het is uitermate complex om te bepalen hoeveel geld er verdiend is door de gedwongen arbeid van tot slaaf gemaakten, en wie recht heeft op eventuele herstelbetalingen. Dit is echter geen excuus om er geen onderzoek naar te doen. Naar de economische schade die tot slaaf gemaakten door het handelen van de gemeente Amsterdam hebben geleden is nog weinig tot geen onderzoek gedaan.

De Surinaamse econoom en historicus Armand Zunder heeft onderzoek gedaan naar het economische aspect van herstelbetalingen in de context van Suriname. Zunder schreef het boek 'Herstelbetalingen': de 'wiedergutmachung'.⁷¹ Daarmee verwijst Zunder naar het Duits systeem waarmee de Duitse regering na de Tweede Wereldoorlog geld uitkeerde aan overlevenden van de Holocaust en anderen die direct slachtoffer werden van de nazi's.

Zunder pleit voor iets vergelijkbaars in relatie tot de schade die Suriname en haar bevolking hebben geleden onder het Nederlands kolonialisme' en stelde na de gemaakte excuses dat Nederland naar schatting minstens 20 miljard euro aan nazaten van tot slaaf gemaakten verschuldigd is.⁷²

Tien aan de CARICOM gelieerde landen zijn in 2013 een rechtszaak begonnen waarin herstelbetalingen van Europese landen werd geëist.⁷³ Net als Nederland betaalden Engeland en Frankrijk 'compensatie' ofwel 'omgekeerde herstelbetalingen' uit aan plantage-eigenaren bij de afschaffing van de slavernij. In het Verenigd Koninkrijk is er meer dan twintig miljoen pond uitgekeerd aan plantage-eigenaren, dit was ca. 40% van het overheidsbudget en werd tot 2015 uit belastingen betaald.⁷⁴

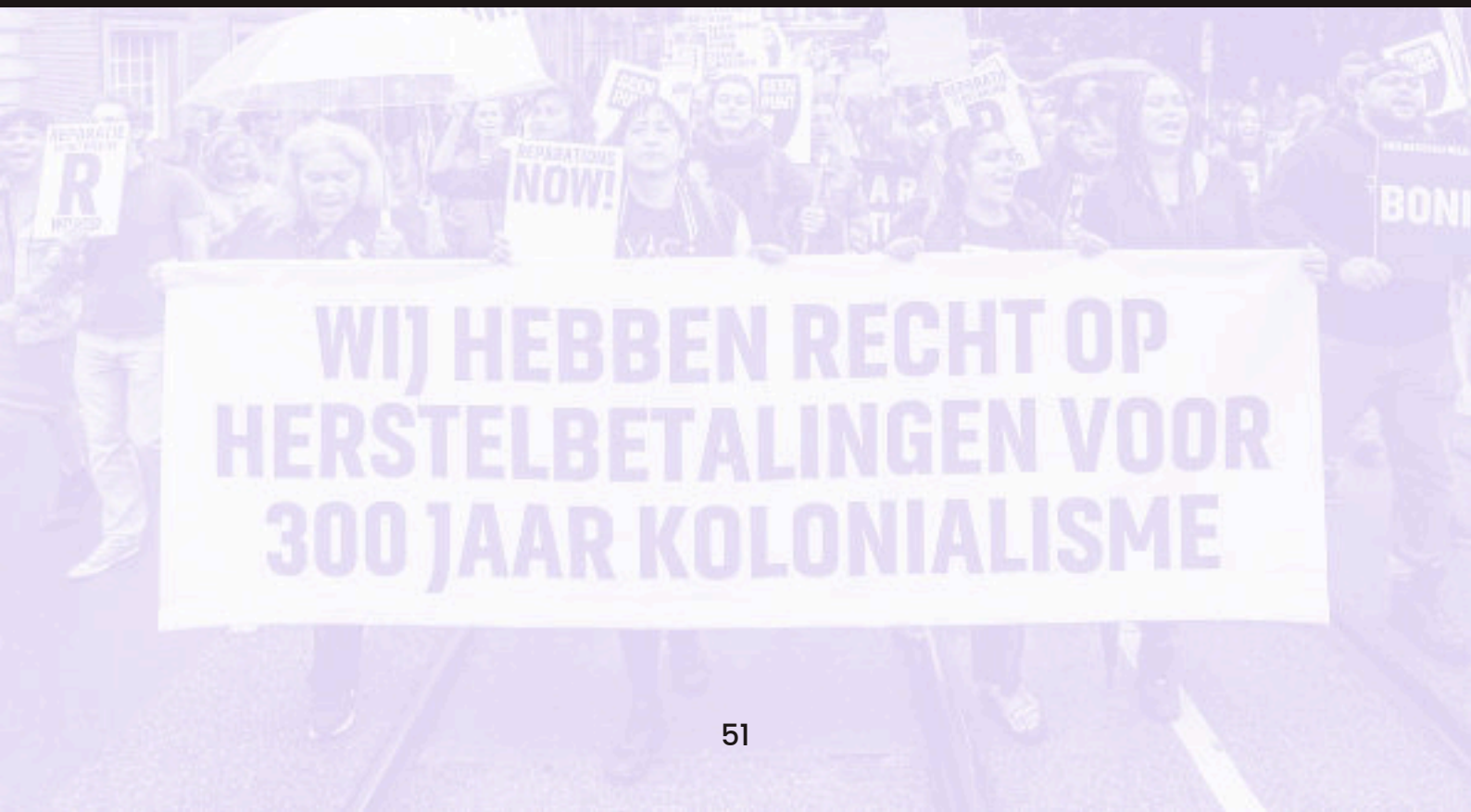
Na de excuses voor het slavernijverleden van premier Rutte heeft het kabinet 200 miljoen euro gereserveerd voor maatregelen op het terrein van bewustwording, betrokkenheid en doorwerking.⁷⁵ In de context van de eerdergenoemde hoeveelheid 'omgekeerde herstelbetalingen', het economische belang van de slavernij voor Nederland en de stad Amsterdam en het niet in geld uit te drukken leed is het 'bewustwordingsfonds' van €200 miljoen erg karig te noemen.⁷⁶

In 2021 heeft het Rijk €150 miljoen uitgetrokken voor een schilderij van Rembrandt.⁷⁷ De Zuid-Afrikaanse auteur Panashe Chigumadzi noemde de excuses een 'belediging' en berekende dat de €200 miljoen slechts 0.02% van het Nederlandse Bruto Nationaal Product vertegenwoordigt.⁷⁸

Bij de afschaffing van de slavernij stond de hoeveelheid 'compensatiegelden' ofwel 'omgekeerde herstelbetalingen' die aan plantage-eigenaren werd uitgekeerd gelijk aan ca 10% van het BNP. Zo zijn er nog vele voorbeelden te noemen om aan te tonen dat het bedrag van €200 miljoen te karig is om als een vorm van herstelbetaling gezien te kunnen worden. Psychiater Glenn Helberg was in een interview erg kritisch over de excuses van de regering:

"Volgens Helberg zijn excuses van de regering een wassen neus. 'In de VN heeft de Derde Wereld gevraagd de schade die het Westen heeft aangericht, te vergoeden. Dat gaat om tientallen miljarden.

De westerse landen, ook Nederland, hebben die resolutie verworpen, twee maanden voor de excuses werden uitgesproken. Nederland had hier een gidsland kunnen zijn, maar Rutte zegt: hier heb je 200 miljoen, doe het daar maar mee. Hij heeft een gebrek aan moreel besef." ⁷⁹

A photograph of a protest with a large banner. The banner is white with bold, black, sans-serif text that reads: "WIJ HEBBEN RECHT OP HERSTELBETALINGEN VOOR 300 JAAR KOLONIALISME". In the background, a crowd of people is visible, some holding smaller signs. One sign on the left says "REPARATIES NOW!" and another on the right says "BONN". The overall scene is outdoors, possibly on a street or in a park.

**WIJ HEBBEN RECHT OP
HERSTELBETALINGEN VOOR
300 JAAR KOLONIALISME**

Ook de onlangs benoemde hoogleraar Guno Jones, die de Anton de Kom leerstoel aan de Vrije Universiteit bekleedt, was kritisch over de gemaakte excuses. Hij stelt dat de excuses betekenisvolle momenten waren die het resultaat waren van emancipatieprocessen van meerdere generaties nazaten van tot slaaf gemaakten en hun bondgenoten.

Hij vreest echter dat de excuses oppervlakkig waren omdat er een verschil is tussen symbolisch herdenken en echt rekenschap geven aan het koloniale verleden. Zo worden mensen nog steeds gecategoriseerd op basis van hun achtergrond. Er is een categorie burgers die 'onvoorwaardelijk burgerschap' hebben en een categorie burgers die constant signalen krijgen dat ze hier eigenlijk niet helemaal thuishoren, al zijn ze hier geboren. Hij noemt het Toeslagenschandaal als voorbeeld maar ook de uitslag van de verkiezingen:

“Dezelfde partij die de excuses aangeboden heeft (de VVD, red.), onderhandelt nu met een extreemrechtse partij, die in haar verkiezingsprogramma en politieke retoriek in essentie tweederangs burgerschap voorstaat.

Dan heb je de les niet geleerd, uit de excuses. (...) ‘Als je je bewust bent van hoe classificatie werkte in de koloniale tijd en direct erna, dan zorg je dat er géén ‘toeslagenaffaire’ wordt gecreëerd door onderscheid te maken tussen twee categorieën burgers.’⁸⁰

**WIJ HEBBEN RECHT OP
HERSTELBETALINGEN VOOR
300 JAAR KOLONIALISME**

6.2 Herstelbetalingen in Nederland

Voor de verkenning van herstel(betalingen) van nazaten van het trans-Atlantisch slavernijverleden hebben we gesprekken gevoerd met experts van verschillende gemeenschappen die al eerder herstel(betalingen) hebben ontvangen.

Uit de gesprekken met experts van de Joodse gemeenschap bleek dat het rechtsherstel van Joden na de Tweede Wereldoorlog tekort schoot en dat om die reden de Rijksoverheid €181,5 miljoen ter beschikking stelde aan de slachtoffers en hun nabestaanden. Ook Sinti, Roma en vervolgingsslachtoffers na de Japanse bezetting in Nederlands-Indië kregen een tegemoetkoming.⁸¹

Joodse gemeenschap

Na een internationale discussie over Joodse tegoeden gaf de Rijksoverheid opdracht tot verschillende onderzoeken. Daaruit bleek dat rechtsherstel nodig was. De overheid en de samenleving waren onvoldoende doordrongen van wat Joden tijdens de oorlog is aangedaan.⁸²

De Rijksoverheid sloot tussen 1999 en 2000 verschillende overeenkomsten met de Joodse gemeenschap. In totaal keerde de overheid €181,5 miljoen uit:

- **€159,7 miljoen** voor uitkeringen en Joodse doelen via Stichting Collectieve Maror-gelden Nederland;⁸³
- **€21,8 miljoen** voor steun aan Joodse gemeenschappen in Europa via Stichting Joods Humanitair Fonds.⁸⁴

Naast de rijksoverheid zijn er ook andere organisaties die herstelbetalingen hebben verstrekt aan de joodse gemeenschap die ondergebracht zijn in een stichting en/of fonds. Een voorbeeld is Stichting Collectieve Maror-gelden Nederland.⁸⁵ Maror staat voor: Morele Aansprakelijkheid Roof en Rechtsherstel. De stichting beheert de Maror-gelden van private partijen (zoals banken en verzekeraars) die bestemd zijn voor collectieve doelen binnen de Joodse gemeenschap in Nederland en verstrekt daaruit subsidies.

Het is een fonds in eigen beheer dat subsidieaanvragen behandelt van belanghebbenden die zich structureel inzetten voor de Nederlands-Joodse gemeenschap. Er kan een uitkering worden aangevraagd voor een activiteit of een investering. Onderdeel van de stichting is ook het Herstructureringsfonds dat in 2016 van start ging en met als bedoeling de Nederlands-Joodse infrastructuur te versterken.

Het heeft als doel om Joodse organisaties proactief levensvatbaar en zelfredzaam te maken en hen te helpen om te kunnen inspelen op toekomstige ontwikkelingen.⁸⁶

Organisaties die een beroep willen doen op het Herstructureringsfonds worden verzocht hun verzoek van maximaal 1 A4 in te sturen ten behoeve van een quick scan door het bestuur. Een dergelijk verzoek zal worden geagendeerd voor de eerstvolgende bestuursvergadering. Daarna zal het bestuur met een reactie komen en een organisatie eventueel uitnodigen tot het verstrekken van andere stukken.

Het bestuur wil een aanvraag in principe binnen 60 dagen na dit eerste verzoek om aanvullende informatie kunnen afronden. Het is daarom van belang steeds spoedig te reageren op vragen. Als standaard responstijd hanteren zij een termijn van 14 dagen.

Bij wet is de PUR, oftewel de Pensioen- en Uitkeringsraad, geregeld. De PUR is een onderdeel van de Sociale Verzekeringsbank (SVB) en richt zich op het verstrekken van pensioenen en uitkeringen aan verschillende groepen, waaronder nabestaanden van verzetsdeelnemers en slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog en de Slachtoffers van de Indonesische onafhankelijksoorlog aan Nederlandse zijde.⁸⁷

De pensioenen en uitkeringen die door de PUR worden verstrekt, zijn bedoeld als vorm van rechtsherstel en erkenning van het leed dat deze groepen hebben ervaren.

Inmiddels heeft de NS besloten om over te gaan tot 'individuele financiële tegemoetkomingen'.⁸⁸ De Nederlandse Spoorwegen heeft in 2020 aangegeven "500 Holocaust-overlevenden en duizenden directe nabestaanden financieel tegemoet te komen." Het gaat om Joden, Roma en Sinti die met NS-treinen naar kamp Westerbork zijn getransporteerd, waarna ze door de nazi's naar vernietigingskampen in Oost-Europa werden vervoerd.

Ongeveer 500 overlevenden hebben 15.000 euro gekregen, de 5500 nabestaanden en weduwen kregen een vergoeding van 7500 euro, tenzij de kinderen geboren zijn na 7 mei 1945, dan bedroeg de vergoeding 5000 euro. Met uitzondering van de 'individuele tegemoetkoming' door de NS hebben er geen vormen van rechtsherstel plaatsgevonden aldus experts van de getroffen gemeenschappen.

"Een geldbedrag om leed te compenseren valt niet te noemen."

- Burgemeester Job Cohen

In een gesprek met gemeenteambtenaren is gevraagd welke vormen van rechtsherstel de gemeente biedt aan de Joodse gemeenschap en waarom: *“De gemeente ondersteunt, faciliteert en financiert verschillende initiatieven om de herinneringen aan de Holocaust levend te houden, zodat de gruwelen van de geschiedenis nooit worden vergeten.”* Voorbeelden zijn:

- De gemeente Amsterdam faciliteert jaarlijks herdenkingsbijeenkomsten en evenementen ter nagedachtenis aan de slachtoffers van de Holocaust, zoals de Nationale Holocaust Herdenking op de laatste zondag van januari.
- De gemeente Amsterdam heeft financiële compensatie verstrekt aan overlevenden van de Holocaust en hun nabestaanden als erkenning voor het leed en de materiële verliezen die zij hebben geleden tijdens de oorlog.
- De gemeente Amsterdam heeft verschillende monumenten en gedenktekens gefaciliteerd ter ere van de slachtoffers van de Holocaust, waaronder het Nationaal Holocaust Museum, het Joods Verzetsmonument en het Auschwitzmonument.
- De gemeente Amsterdam ondersteunt educatieve programma's en initiatieven die gericht zijn op het onderwijzen van de geschiedenis van de Holocaust en het bevorderen van bewustwording over antisemitisme en discriminatie.
- De gemeente Amsterdam heeft zich uitgesproken en blijft zich uitspreken tegen antisemitisme.

Naast deze lopende activiteiten heeft Amsterdam als gemeente de erfpachtboetes van de Joden terugbetaald. Overlevenden en nabestaanden van Joden die tijdens de Tweede Wereldoorlog ten onrechte erfpacht moesten betalen, konden in 2015 een aanvraag tot terugbetaling doen. Er was daartoe een onafhankelijke Stichting Individuele Terugbetalingen Amsterdam opgericht, die alle aanvragen heeft verwerkt.⁸⁹

‘Andere groepen’ vervolgingsslachtoffers

voor vervolgingsslachtoffers stelde de rijksoverheid, in 2000, geld beschikbaar via verschillende organisaties:

- €174 miljoen voor uitkeringen en doelen van slachtoffers na de Japanse bezetting in Nederlands-Indië via Stichting Het Gebaar.
- €13,6 miljoen voor de Sinti- en Roma Gemeenschap via onder meer Stichting Rechtsherstel Sinti en Roma.⁹⁰
- €1,6 miljoen, onder meer voor de huisvesting van het Internationaal Homo/Lesbisch Informatiecentrum en Archief.⁹¹

De experts namens de Roma, Sinti en Reizigers vinden het vooral wrang dat ze tot en met het Europees Hof voor de Rechten van de Mens hebben moeten strijden om te vechten tegen het actieve 'uitsterfbeleid' in Nederland, ook in de gemeente Amsterdam.⁹²

Het 'uitsterfbeleid' met betrekking tot woonwagens, ook in de gemeente Amsterdam, was een beleid dat gericht was op het verminderen van het aantal woonwagenstandplaatsen en het ontmoedigen van het gebruik van woonwagens als permanente woongelegenheden. Concreet betekende dit dat er geen nieuwe standplaatsen werden gecreëerd en bestaande standplaatsen niet werden vervangen bij vertrek van bewoners. Hierdoor nam het aantal beschikbare standplaatsen geleidelijk af, waardoor gemeenschappen die in woonwagens wonen werden getroffen. Het beleid werd bekritiseerd vanwege de beperkingen die het oplegde aan de traditionele woonwijze van woonwagenbewoners en werd later herzien vanwege nieuwe inzichten in de behoeften van deze gemeenschappen en het belang van behoud van cultureel erfgoed. Er is nog steeds veel kritiek: "We gaan van uitsterfbeleid, naar uitstelbeleid."

Rawagede en Zuid-Sulawesi

In dit gesprek werd vooral duidelijk dat leed niet uit te drukken is in geld. *"Ondanks dat de rechtszaken gewonnen zijn, voelt het niet als rechtsherstel omdat Nederland zelf geen verantwoordelijkheid heeft genomen, een afwachtende houding aannam en vertragingstactieken toepaste."* De eerste rechtszaak duurde 5 jaar. Ze begonnen in 2006 en in 2011 kwam de eerste uitspraak. Minder dan 100 mensen hebben een vergoeding ontvangen. Er zijn hele concrete ideeën over wat er op het gebied van rechtsherstel moet plaatsvinden. *"Het perspectief van de onderdrukte zou leidend moeten zijn, experts uit de gemeenschappen moeten worden betrokken bij het vormgeven van rechtsherstel, en kunst die is gestolen moet direct worden teruggegeven zonder te wachten op claims."* *"Daarnaast moeten koloniale termen zoals 'voormalig Nederlands-Indië' worden stopgezet, moeten fondsen in eigen beheer worden gehouden, en moeten herstelbetalingen worden berekend op basis van de daadwerkelijke geleden schade in plaats van wat er nog over is in de begroting."*

6.3 Zorgen bij herstel(betalingen)

Er zijn diverse zorgen en kritieken met betrekking tot herstelbetalingen. Ten eerste is er bezorgdheid over de financiële haalbaarheid ervan en de vraag waar de financiering vandaan zou moeten komen, wat een te grote last zou kunnen vormen voor de overheid of belastingbetalers.

De Nederlandse overheid heeft zich officieel uitgesproken tegen herstelbetalingen, er is wel een 'bewustwordingsfonds' van €200 miljoen in het leven geroepen. Een journalist van het AD schreef hier het volgende over: *"Waar in Nederland de oprichting van een bewustwordingsfonds (200 miljoen euro) en slavernijmuseum (27 miljoen euro) de gemoederen al bezighoudt, schiet de term 'herstelbetalingen' velen in het verkeerde keelgat. Om hoeveel geld gaat het en aan wie moet het betaald worden?"*⁹³

Verder bestaat er vrees voor potentiële verdeeldheid in de samenleving, waarbij sommige groepen het gevoel zouden kunnen krijgen dat zij moeten opdraaien voor daden uit het verleden waar zij geen directe verantwoordelijkheid voor dragen. Ook is er debat over wie recht heeft op herstelbetalingen en hoe de bedragen moeten worden vastgesteld, wat het vraagstuk van rechtvaardigheid met zich meebrengt.

Bovendien wordt gevreesd dat herstelbetalingen afhankelijkheid kunnen creëren en een stigma kunnen veroorzaken voor degenen die ze ontvangen. Naast bovenstaande bestaat ook de vrees van schadeclaims. Dit is een zorg die ook uitgekomen is, uit documenten waar RTL over beschikt heeft het kabinet meerdere claims voor schadevergoedingen ontvangen na de slavernijexcuses.⁹⁴ Dit blijkt uit documenten die RTL Nieuws heeft opgevraagd bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Tot slot is er twijfel over de effectiviteit van herstelbetalingen in het aanpakken van diepgewortelde structurele ongelijkheden en het bereiken van werkelijke verzoening tussen gemeenschappen, waarbij velen betogen dat andere vormen van herstel naast financiële compensatie nodig zijn om echte verandering te bewerkstelligen.

In de Tweede Kamer bestaat er ook grote verdeeldheid over herstelbetalingen in welke vorm dan ook. Er werd wel ingestemd met een 'bewustwordingsfonds' van €200 miljoen en €27 miljoen voor het Nationaal slavernijmuseum in oprichting. Historicus Karwan Fatah-Black merkte op dat er een wezenlijk verschil is tussen sociaal beleid tegen discriminatie en uitsluiting, een campagne die historische bewustwording versterkt en de betaling van schadevergoeding aan nazaten:

"Herstelbetalingen kunnen slechts een onderdeel zijn van een groter proces richting heling en herstel, en moeten niet de hele discussie domineren en daarmee vertroebelen. Een analogie maakt het wellicht duidelijker: een bewustwordingscampagne rond geweld op straat kan uit diverse bronnen worden betaald. Het is echter niet logisch om een dergelijke publiekscampagne te betalen uit de schadevergoeding die daders moeten betalen aan slachtoffers. En, beleid dat gericht is op het voorkomen van geweld is meer dan bewustwording of schadevergoeding. Dit lijkt heel logisch, maar in het debat over het slavernijverleden lopen herstelbetalingen, bewustwordingscampagnes en sociaal beleid telkens door elkaar." – Karwan Fatah-Black, historicus universiteit Leiden⁹⁵

6.4 Geleerde lessen m.b.t. herstel(betalingen)

Uit diverse gesprekken met begunstigden van herstelmaatregelen, experts en activisten die betrokken zijn geweest bij herstel initiatieven, kunnen lessen worden getrokken over de mogelijke vormen van herstel met betrekking tot het trans-Atlantische slavernijverleden. Deze lessen bevatten inzichten in welke herstelmaatregelen wel of niet positief zijn ontvangen, evenals de redenen daarachter. We hebben getracht een samenvatting te maken van alle besproken aspecten:

- Geef erkenning, maak officiële excuses voor het leed dat is aangedaan en benadruk het de verantwoordelijkheid van de daders. Deze combinatie wordt gezien als eerste stap naar herstel;
- Zorg op eigen initiatief voor materiële compensatie aan overlevenden en hun nabestaanden, evenals ondersteuning bij het herstellen van verloren eigendommen en bezittingen;
- Erken de rechten van slachtoffers en verleen toegang tot gerechtigheid, inclusief procedures voor het indienen van claims en het vervolgen van daders;
- Help het maatschappelijk bewustzijn te vergroten door herdenking(en) en educatieve initiatieven te faciliteren;
- Respecteer de culturele identiteit, tradities, normen, waarden en praktijken van deze gemeenschappen;
- Bied psychosociale ondersteuning aan overlevenden en hun families om hen te helpen bij het verwerken van traumatische ervaringen en het herstellen van hun geestelijke gezondheid;
- Investeer in onderwijs en wetenschappelijk onderzoek naar historische onrechtvaardigheden en de doorwerking ervan om een dieper begrip te krijgen en ervoor te zorgen dat toekomstige generaties leren van het verleden en/of niet langer last ervaren.

We hebben ook gesprekken gevoerd met experts van gemeenschappen in Amsterdam die nazaten zijn van slavernij en/of ander koloniaal geweld buiten het trans-Atlantische kader. Hierbij kan gedacht worden aan nazaten van slavernij rond de Indische Oceaan en contractarbeiders in Suriname en andere (voormalige) Nederlandse koloniën. De behoeften van deze gemeenschappen zijn interessant voor de gemeente om in overweging te nemen:

- Erken de historische onrechtvaardigheden: Het is essentieel om de historische onrechtvaardigheden tegenover deze gemeenschappen te erkennen en te begrijpen hoe ze hebben bijgedragen aan hun huidige omstandigheden;
- Betrek de gemeenschappen door te luisteren naar hun ervaringen, specifieke wensen en behoeften bij het ontwikkelen van herstelmaatregelen;
- Hou rekening met de intersectionaliteit van een gemeenschap. Erken dat individuen binnen een gemeenschap verschillende identiteiten en ervaringen kunnen hebben die elkaar overlappen en beïnvloeden;
- Creëer gemeenschap gebonden herstel door rekening te houden met de culturele achtergrond en sociale context van de betrokken gemeenschappen. Dit omvat het erkennen en respecteren van de culturele identiteit, tradities, normen, waarden en praktijken van deze gemeenschappen;
- Organiseer een serie van gesprekken over geschiedenis waarin alle dimensies van slavernij en contractarbeid met elkaar vergeleken worden, zowel de verschillen als de overeenkomsten (economische, sociale, politieke, culturele en geografische dimensie). Het doel van die gesprekken is om te komen tot activiteiten in de komende jaren die gestalte geven aan het idee van eenheid boven verdeeldheid. Het gaat om de geschiedenis van alle voormalige Nederlandse koloniën.

Bijna alle experts gaven aan dat geen enkele herstelmaatregel de daden van de Nederlandse overheid goed maakt. Ze benadrukten vooral de noodzaak van rechtsherstel dat de positie van nazaten in het heden verbetert op sociaal, economisch, psychologisch en spiritueel gebied. Dit wordt in de literatuur aangeduid als holistische reparaties. In het volgende hoofdstuk zullen we dit concept verder uitdiepen.

A woman with dark skin and long dreadlocks is the central figure. She wears a vibrant red jacket over a yellow and green patterned dress. On her head is a teal headwrap. She holds a white rectangular sign with bold black text. To her right, a portion of another person wearing a purple garment with colorful patterns is visible. The background is slightly out of focus, showing other people and a building. The overall scene suggests a public demonstration or protest.

**WIJ HEBBEN
RECHT OP
HERSTEL-
BETALINGEN
VOOR
300 JAAR
KOLONIAL-
ISME**

7 Holistische Reparaties

Historische onrechtvaardigheden kunnen niet worden rechtgezet zonder het gebruik van holistische reparaties, een concept dat voortkomt uit de bredere discussie over herstelrecht en sociale rechtvaardigheid. Holistische reparaties verwijzen naar een benadering van herstel die een alomvattende aanpak hanteert om schade te herstellen die is toegebracht aan individuen, gemeenschappen of groepen.⁹⁶

De term 'holistisch' verwijst naar het idee van heelheid en integratie, waarbij alle aspecten van een persoon of een gemeenschap in aanmerking worden genomen bij het streven naar herstel. Holistische reparaties erkennen dat schade vaak meerdere dimensies heeft die niet alleen fysiek, maar ook emotioneel, psychologisch, sociaal en spiritueel van aard kan zijn.

Door een holistische benadering te hanteren, streven holistische reparaties ernaar om een duurzaam herstelproces te bevorderen dat niet alleen gericht is op het corrigeren van specifieke onrechtvaardigheden, maar ook op het creëren van een rechtvaardiger, inclusieve en veerkrachtige samenleving. Een route naar herstel dat past en hoort in een stad als Amsterdam.

De aangeboden excuses vanuit de Nederlandse overheid, het koningshuis, de gemeente Amsterdam en diverse bedrijven toont aan dat er voortschrijdend inzicht is geweest over de noodzaak om de doorwerking van slavernij en kolonialisme, inclusief het daaraan verbonden institutionele en anti-Zwart racisme, aan te pakken. De excuses zijn een belangrijke en historische vorm van erkenning van de misdaden tegen de menselijkheid die met de slavernij zijn begaan en de erfenis, maar excuses zijn niet genoeg om de ongelijkheid die voortkomt uit het heden te herstellen. In zijn toespraak tijdens de nationale slavernijherdenking op 1 juli 2023 zei Koning Willem-Alexander het volgende:

"Er is geen blauwdruk voor het proces van heling, verzoening en herstel. We betreden samen nieuw gebied. Laten we elkaar steunen en vasthouden!"

Het is vandaag zestig jaar geleden dat een groep Surinaamse Nederlanders door de binnenstad van Amsterdam trok met spandoeken waarop stond 'Ketie Kotie fri moe de'. Zij ontstaken het herdenkingsvuur dat wij vandaag brandend houden."

Er bestaat inderdaad geen blauwdruk voor herstel, er is echter wel een lange geschiedenis van maatschappelijk debat, onderzoek, jurisprudentie en activisme rondom het vraagstuk van herstel, herstelbetalingen en reparaties.

Herstel wordt in het maatschappelijke debat vaak gereduceerd tot een eenmalige financiële uitkering aan nakomelingen van tot slaaf gemaakten om pijn uit het verleden goed te maken. De pijn en ongelijkheid uit het slavernijverleden is echter onmogelijk met een (eenmalige) financiële transactie recht te zetten. Zoals de reparatiedeskundige Esther-Stanford Xosei aangeeft gaan herstel(betalingen) niet alleen over geld, het gaat over heling, wederopbouw en herstel op het gebied van cultuur, psychologie, economie, technologie, spiritualiteit en andere gebieden.⁹⁷

Het is belangrijk dat mensen uit gemeenschappen die getroffen zijn door de misdaad tegen de menselijkheid een stem krijgen in wat herstel of reparatie voor hen betekent. Naast 'reparations' (herstelbetalingen) wordt er ook wel gesproken van 'reparatory justice', wat zoveel betekent als 'rechtsherstel'. De gedachte is dat er vanwege de aanhoudende structurele ongelijkheid in inkomen en vermogen op een brede manier naar herstel gekeken moet worden.

In dit adviesrapport ligt de focus op een brede definitie op herstel, en niet slechts op herstelbetalingen. Wel is het van belang om te benadrukken dat een breed pakket aan herstelmaatregelen geld zullen kosten en dat het te reserveren bedrag in verhouding dient te staan met het leed dat tot slaaf gemaakten is aangedaan en de 'omgekeerde herstelbetalingen' die plantage-eigenaren hebben ontvangen. De richtlijnen van de VN in combinatie met het 10-puntenplan van CARICOM en literatuur over rechtsherstel vormen het raamwerk voor dit adviesrapport.⁹⁸

7.1 De vijf categorieën van herstel

De VN veroordeelt de trans-Atlantische slavernij en de trans-Atlantische slavenhandel als een schending van de menselijke waardigheid en de fundamentele mensenrechten.⁹⁹

Ook benadrukt de VN de ernstige gevolgen van de slavenhandel voor de getroffen bevolkingen, waaronder gedwongen arbeid, mishandeling, culturele onderdrukking en trauma's die generaties lang hebben voortgeduurd.

Verder spreekt de VN over de vernietigende impact op de Zwarte identiteit en wijst het op het systematische proces van ontmenselijking, onderdrukking en culturele uitbuiting dat heeft geleid tot de ontwrichting van Zwarte gemeenschappen en de onderdrukking van hun identiteit en cultuur.

Daarnaast erkent de VN dat de gevolgen van deze historische praktijken tot op de dag van vandaag voortduren, met blijvende trauma's, culturele vervormingen en sociaaleconomische ongelijkheden als gevolg. Verschillende VN-rapporteurs benadrukken de noodzaak van erkenning, herstel en verzoening om de getroffen gemeenschappen te ondersteunen bij het herstellen van hun identiteit en het herstellen van de schade die is toegebracht door eeuwen van slavernij en uitbuiting.

Bovendien roept de VN op tot erkenning van de historische verantwoordelijkheid van landen die betrokken waren bij de slavenhandel, evenals tot maatregelen ter bevordering van verzoening, herstel van de rechten van de slachtoffers en bewustwording van deze bladzijde uit de geschiedenis.

Tot slot adviseert de VN maatregelen in lijn met het reparatiebeleid. Deze categoriseert verschillende elementen die moeten bijdragen aan 'Holistisch Herstel'. Waarbij in deze context het uiteindelijke doel is dat Zwarte gemeenschappen hersteld zijn in Waardigheid, Identiteit en bovenal autonomie. De VN gebruikt de volgende vijf categorieën:

- **Stoppen en voorkomen** van herhaling;
- **Restitutie** in de zin van het herstellen van onrecht en het rechtzetten van historische fouten;
- **Compensatie** voor geleden schade;
- **Rehabilitatie** gericht op het welzijn en de functionaliteit van individuen en gemeenschappen die schade hebben geleden, zoals fysieke of mentale trauma's;
- **Genoegdoening** voor het leed uit het verleden.¹⁰⁰

Onder elke categorie valt een wijd scala aan doelstellingen en beleidsmaatregelen. Mensenrechtenorganisatie Human Rights Watch wees erop dat de Nederlandse overheid kan leren van de mislukte poging van Duitsland en de manier waarop het heeft getracht om compensatie aan te bieden voor haar koloniale misdaden in Namibië. Het heeft hierbij gefaald om de getroffen gemeenschappen te consulteren waardoor de deal door de Namibische overheid en volksvertegenwoordigers werd afgewezen. Ook de gemeente Amsterdam kan van deze casus leren. Human Rights Watch stelt:

“Een waarachtige erkenning van koloniale misdaden, waaronder slavernij en andere vormen van uitbuiting, vergt herstelmaatregelen die dienen als een vorm van verantwoording en erkenning van de hedendaagse impact van kolonialisme.

Reparaties kunnen veel vormen aannemen, waaronder restitutie, compensatie, rehabilitatie, tevredenstelling, en garanties tegen herhaling van gebeurtenissen. Luisteren naar getroffen gemeenschappen is een belangrijke stap in het vaststellen van de juiste vorm voor reparatie maatregelen.”¹⁰¹

Ook hoogleraar rechtsfilosofie aan de VU Wouter Veraert benadrukt dat ‘passende herstelmaatregelen in nauw overleg met de betrokken gemeenschappen’ van belang zijn, anders zijn ze ‘puur symbolisch’.¹⁰² De VN onderstreept het belang van een gezamenlijke aanpak en verwijst naar het 10-puntenplan van CARICOM. Het CARICOM-collectief is een goed voorbeeld van een gedupeerde belangenorganisatie die zich inzet voor erkenning, excuses en herstel voor de historische onrechtvaardigheden die hun samenlevingen hebben beïnvloed. Het 10-puntenplan bestaat uit: een volledige formele verontschuldiging, repatriëring, inheemse ontwikkelingsprogramma's, culturele instellingen, steun voor de volksgezondheid, uitroeiing van analfabetisme, een Afrikaans kennisprogramma, psychologische rehabilitatie, technologieoverdracht en kwijtschelding van schulden. De eisen kunnen worden gecategoriseerd op basis van het raamwerk van de VN.

Schuldkwijtschelding kan worden gelezen als een vorm van compensatie, aangezien schulden vaak ontstaan als gevolg van koloniale uitbuiting waarbij rijkdom werd onttrokken aan de gekoloniseerde gebieden. Het kwijtschelden van schulden kan worden gezien als een stap om de ongelijkheid en het onrecht dat voortkomt uit dit verleden recht te zetten. Echter, het kan ook gezien worden als **Stoppen**, het vereist namelijk het ontmantelen van systemen die de onderdrukking voortzetten, maar ook maatregelen om vergelijkbare situaties in de toekomst te voorkomen.

Restitutie, waarbij families worden herenigd en gevangenen worden vrijgelaten, kan worden gezien als een onderdeel van de eis tot repatriëring, waarbij nazaten het recht krijgen om terug te keren naar een historisch thuisland. Dit wordt bemoeilijkt in het geval van slavernij, waar de vernietiging van gemeenschap en identiteit een groot deel van de aangerichte schade vormt. Waar horen mensen thuis die niet meer kunnen achterhalen waar hun etnische wortels liggen? Mensen uit het Afrikaans continent die tot slaaf zijn gemaakt en naar andere delen van de wereld zijn verscheept, kunnen vaak niet meer traceren waar ze exact vandaan komen. Zoals burgemeester Halsema in haar toespraak op 1 juli 2021 zei:

“Tussen 1500 en 1880 vielen tenminste 12,5 miljoen mensen aan de trans-Atlantische slavenhandel ten prooi. Zij werden uit hun huizen gesleurd, families werden uiteengereten, hun vrijheid werd vermorzeld.

Mensen werden beroofd van hun familienamen, van hun geschiedenis, hun identiteit. Zij werden vernederd, geslagen, vermoord.”¹⁰³

Onderdeel van het systeem van slavernij was dat hun taal, cultuur en identiteit werd uitgewist. Wanneer er meerdere, elkaar kruisende misdaden zijn gepleegd, wordt het moeilijker om de specifieke situatie te vinden die kan worden hersteld. CARICOM stelt dat burgerschapsprocessen en het traceren van genealogie gebruikt moet worden om dit aspect van herstelrecht te vervullen.

Medische, psychologische en educatieve ondersteuning worden beschouwd als aspecten van **Rehabilitatie**. CARICOM pleit voor de financiering en bouw van centra, evenals culturele educatiecentra, om de bevolking te rehabiliteren en hen te transformeren tot zelfbewuste 'veranderaars'. Structurele herstelinvesteringen zouden significante resultaten opleveren. Men is van mening dat investeringen in de regio gepaard gaan met meer externe investeringen in een land. Het beperken van deze investeringen kan echter het progressieve doel en de stabiliteit van investeringen belemmeren. Daarom wordt er gepleit voor herstelbetalingen als middel voor dergelijke investeringen.

Nederland heeft al excuses aangeboden voor de slavernij en verschillende daden tegen hun voormalige koloniën. Echter, veel daden zijn tot op heden ook onbesproken gebleven. De breedste verontschuldiging werd gegeven voor de trans-Atlantische slavernij, met specifieke vermelding van enkele voormalige gekoloniseerde gebieden. De inheemse gemeenschappen die werden ontworteld om plaats te maken voor de slavenplantages werden vaak buiten beschouwing gelaten.

CARICOM blijft excuses eisen voor deze daden als onderdeel van hun eis voor **Genoegdoening**. Het verzoek om een Afrikaans kennisprogramma valt ook onder deze categorie. De gemeenschap beschrijft hun gebrek aan identiteit niet alleen als gevolg van de vernietiging ervan, maar ook door het gebrek aan historische erkenning en waarde die eraan wordt gehecht in de internationale historische wereld. Al deze elementen zijn essentieel voor genoegdoening, omdat het een volledige erkenning van de fouten impliceert en de introductie van dit verhaal in het binnenlandse en internationale discours bevordert.

De vraag van CARICOM naar technologieoverdracht past binnen het kader van **Compensatie**. Het wordt steeds complexer om de benodigde vaardigheden en het intellectuele eigendom te verkrijgen voor het produceren, implementeren, onderhouden en gebruiken van hoogwaardige technologie. Hiervoor zijn vaak geavanceerde opleidingen en wereldwijde netwerken van hulpbronnen en handel nodig. Het achterhouden van technologieën was een wijdverbreid fenomeen tijdens het kolonialisme, zoals CARICOM aangeeft met de slogan 'In de koloniën mag geen spijker worden geslagen'. Maatregelen om deze historische ongelijkheid te herstellen gaan verder dan restitutie. Het bieden van toegang verbetert wel de autonomie van deze gebieden, en het kan een vorm van materiële compensatie zijn voor de onderdrukking waar de gemeenschappen onder hebben geleden.

Herstel betekent voor mij...

8 Aanbevelingen voor herstel in Amsterdam

In Amsterdam zijn diverse Zwarte gemeenschappen te vinden, bestaande uit onder andere verschillende generaties mensen die afkomstig zijn uit voormalige koloniën en zich hebben gevestigd in de hoofdstad van Nederland om te wonen, werken en leven. Diverse onderzoeken tonen aan dat nazaten van tot slaaf gemaakten al geruime tijd te maken hebben met institutioneel racisme, anti-Zwart racisme, en verschillende vormen van uitsluiting en discriminatie, ook in Amsterdam.¹⁰⁴

“Het is nu tijd voor het stadsbestuur om conclusies te trekken. Het is tijd om het grote onrecht van de koloniale slavernij te metselen in de identiteit van onze stad. Met een ruimhartige en onvoorwaardelijke erkenning. Omdat wij een overheid willen zijn van diegenen bij wie het verleden pijn doet en de doorwerking van dat verleden een last is. Een overheid voor alle Amsterdammers.”*
– Burgemeester Femke Halsema ¹⁰⁵

** De grassroots organisaties, met wie is gesproken, hebben aangegeven dat ze deze term niet wenselijk vinden. Ze stellen voor om te spreken over het koloniale en slavernijverleden, of over het trans-Atlantische slavernijverleden.*

In dit hoofdstuk hebben we de verzamelde inzichten, wensen, behoeften en aanbevelingen uit de focusgroepen, diepte-interviews en enquêtes gestructureerd. Hierbij hebben we gebruikgemaakt van het raamwerk van de Verenigde Naties voor 'holistisch herstel', het 10-puntenplan van CARICOM, evenals relevante literatuur over rechtsherstel.

8.1 Stoppen en voorkomen

Het ontnemen van autonomie en de onderdrukking van identiteit spelen een grote rol in de eis voor reparaties. Uit interviews met verschillende Zwarte gemeenschappen en gemeenschappen van kleur blijkt dat velen zich ontmenselijkt voelen in hun interacties met de Amsterdamse gemeente, vanwege diverse oorzaken zoals een gebrek aan representatie en complexe bureaucratische systemen die toegang bemoeilijken.

Het Zwart Manifest eist de verzekering van diversiteits sensibiliteit in het ambtelijk apparaat, waarbij publieksgerichte of beleidsadviseurs anti-racisme trainingen volgen bij Zwarte instituten en professionals om het contact met Zwarte Nederlanders te verbeteren.

Verschillende deelnemers aan de gesprekken merkten op dat *“Zwarte ambtenaren die zich uitspreken tegen onrechtvaardigheden vaak in conflictsituaties belanden en zelfs hun baan kunnen verliezen of met een burn-out thuis komen te zitten.”*

Het is essentieel voor het stoppen en voorkomen van gemeentelijke ontmenselijking en het ondersteunen van de autonomie in de Zwarte gemeenschap dat de gemeente een toegankelijk, inclusief en anti-racistisch beleid implementeert en concrete maatregelen neemt om dit te waarborgen. De missie van wijlen Perez Jong Loy sluit hier mooi op aan: *“Saamhorigheid en eenheid onder de nazaten van de tot slaafgemaakten bevorderen en etaleren, voor ultieme gelijkwaardige behandeling van de nazaten van de tot slaafgemaakten op elk gebied in de Nederlandse samenleving.”*

- Zet mechanismen op voor het monitoren en evalueren van de effectiviteit van het Amsterdamse gemeentelijke beleid en de genomen maatregelen om de positie van Zwarte gemeenschappen te verbeteren en (anti-Zwart) racisme tegen te gaan. Zorg daarnaast voor regelmatige monitoring en evaluatie van de voortgang op het gebied van het bestrijden van racisme en discriminatie op de arbeidsmarkt, in het Amsterdamse onderwijs, op de woningmarkt en bij wetshandhavers.
- Stel – richtlijnen van - een antiracisme- en antidiscriminatiebeleid op voor instellingen die onder de verantwoordelijkheid van de gemeente vallen.
- Help als Gemeente Amsterdam om anti-Zwart racisme strafbaar te stellen.
- Erken negatieve ervaringen bij hulpverlenende instanties en de politie die zorgen voor drempelvrees. Adviseer met klem aan instanties om cultuur sensitiever te werk te gaan.
- Elimineer kansenongelijkheid in de breedste zin des woord, gebruik hierbij de maatregelen voorgesteld in het Zwart Manifest. Ontwikkel beleid dat expliciet gericht is op het aanpakken van structurele ongelijkheden en discriminatie, zoals anti-racismebeleid en gelijke kansenbeleid. Daarnaast is het belangrijk om bewustwordingscampagnes te voeren en trainingen aan te bieden om de gemeenschap en ambtenaren bewust te maken van de problemen en mogelijke oplossingen.
- Neem stelling tegen hedendaagse vormen van uitbuiting, mensenrechtenschendingen en genocides, in het bijzonder die voortkomen uit de geschiedenis van slavernij en kolonialisme.
- Bescherm mensenrechtenverdedigers en activisten die gebruik maken van hun fundamentele mensenrechten in Amsterdam.
- Help het maatschappelijk bewustzijn te vergroten door herdenking(en) en educatieve initiatieven te faciliteren.
- Faciliteer bijeenkomsten die de rijke geschiedenis en culturele betekenis achter culturele festiviteiten belicht, om wederzijds begrip en respect te bevorderen.
- Communiceer als gemeente het bredere verhaal van de slavernij, voorbij alleen slachtofferschap. Besteedt ook aandacht aan verzet, emancipatie de periode van vóór de trans-Atlantische slavernij, onder meer door structurele ondersteuning van en educatie het Slavernijmuseum, het Suriname museum en The Black Archives.
- Stimuleer educatie en bewustwording over de verbinding tussen de trans-Atlantische slavernij en het bredere systeem van kolonialisme, imperialisme, kapitalisme en ecocide. Betrek hierbij ook nazaten van contractarbeiders en nazaten van slachtoffers van kolonialisme en slavernij in Zuid-Afrika en 'de Oost'.
- Ontwikkel een fonds waarmee nazaten van tot slaaf gemaakten vanaf het basisonderwijs tot het MBO en het hoger onderwijs gestimuleerd en (financieel) ondersteund worden om hun opleidingen af te ronden.
- Stimuleer nader onderzoek naar het slavernijverleden, de doorwerking ervan en het verzet ertegen door middel van studiebeurzen en onderzoeksprogramma's waarin nazaten van tot slaaf gemaakten de leiding hebben.
- Elimineer de ongelijkheid in de positie van studenten uit Curaçao. Zij hebben geen BSN als zij aankomen, waardoor het moeilijk is om in het Nederlandse systeem te komen. Dit zorgt voor veel vertraging.
- Bevorder eenheid en solidariteit onder gekoloniseerde gemeenschappen.
- Organiseer een serie van gesprekken over geschiedenis waarin alle dimensies van slavernij en contractarbeid met elkaar vergeleken worden, zowel de verschillen als de overeenkomsten (economische, sociale, politieke, culturele en geografische dimensie).
- Stop met de Top-400¹⁰⁶ aanpak. Het is stigmatiserend, ontwricht gezinnen en verkleint de kansen van jongeren in de samenleving. Stop met de Top-600¹⁰⁷ aanpak. Er zijn geen aanwijzingen dat Top600-aanpak leidt tot minder recidive.

8.2 Restitutie

Dit principe gaat over het herstellen van onrecht en het rechtzetten van historische fouten, zoals het compenseren van slachtoffers van systematische discriminatie of onderdrukking. Reparaties en herstel proberen een gemeenschap te herstellen naar een wereld voordat de misdaad is begaan. Dit is echter niet mogelijk, niet (inter)nationaal en ook niet in Amsterdam.

Door de trans-Atlantische slavernij en kolonialisme zijn Zwarte gemeenschappen naar verschillende delen van de hele wereld vervoerd waar ze nieuwe gemeenschappen, culturen en identiteiten hebben ontwikkeld. Zo zijn er ook Zwarte gemeenschappen in Amsterdam geworteld die ondanks obstakels en tegenslagen hun plek in de stad eigen hebben gemaakt. Om deze gemeenschappen de kansen te bieden waar ze recht op hebben is het niet voldoende om de voorzieningen te bieden die ze zo lang zijn ontzegd.

Restitutie vereist het bieden van kansen en ruimte die anders verworven konden zijn. Uit de gesprekken met nazaten van tot slaaf gemaakten blijkt dat er duidelijke behoeften zijn.

Iedereen met wie gesproken is, onderschrijft de noodzaak gemeenschappelijke ruimtes te hebben voor community doeleinden. De behoefte aan een *“safe space voor heling en ondersteuning”* wordt genoemd, evenals “de noodzaak van een eigen multifunctioneel gebouw voor de gemeenschap.”

Net als andere gemeenten heeft Amsterdam de afgelopen jaren het aantal publieke voorzieningen zoals lokale bibliotheken en buurthuizen verminderd. Mensen uit Zwarte gemeenschappen pleiten voor gebouwen waar jongeren kunnen studeren, ouderen toegang hebben tot computers, waar therapie geboden kan worden en waar mensen kunnen samenkomen.

Hierbij is het voor de gemeenschappen belangrijk dat er sprake is van eigenaarschap en dat het onder het management komt van mensen uit de gemeenschappen zelf om de toegankelijkheid te verzekeren. Uit ervaring blijkt dat publieke ruimtes die niet door mensen uit de gemeenschap beheerd worden vaak als onveilig worden ervaren omdat mensen uit de gemeenschappen met subtiele en minder subtiele vormen van racisme en discriminatie te maken hebben.

- Maak gebruik van de handvatten in het rapport Wankelende sokkels¹⁰⁸ voor een kritisch conceptuele vernieuwing, het verplaatsen of verwijderen van omstreden monumenten. Plaats historische figuren in de juiste historische context. Als ze misdaden tegen de menselijkheid hebben begaan, mogen ze niet verheerlijkt worden als helden en voorbeelden voor de Nederlandse maatschappij.
- Vergroot kennis over het slavernijverleden en de doorwerking ervan middels een campagne door helden en/of rolmodellen uit voormalige Nederlandse koloniën in de schijnwerpers te zetten die een speciale bijdrage hebben geleverd aan een bepaald vakgebied of de samenleving als geheel.
- Hernoem de raadszaal bijvoorbeeld naar de Tula zaal.¹⁰⁹
- Hernoem straten/tunnels met schurkennamen zoals Piet Hein tunnel bijvoorbeeld naar Anton de Kom, Boni of Tula tunnel.
- Tref regelingen voor het teruggeven van geroofde kunst en cultureel erfgoed aan de rechtmatige eigenaren.
- Digitaliseer archieven, met speciale aandacht voor documentatie over slavernij, kolonialisme, de erfenis ervan en het verzet ertegen. Tegelijkertijd is het belangrijk om de terminologie en narratieven in deze archieven te dekoloniseren.¹¹⁰
- Herstel ongedocumenteerde Surinamers die voor 1975 zijn geboren in hun recht.
- Maak visumvrij reizen mogelijk vanuit Aruba, Bonaire, Curaçao, Saba, Sint Eustatius, Sint Maarten en Suriname.
- Stel een commissie in die een breed scala aan culturele festiviteiten onderzoekt en aanbevelingen doet voor erkenning binnen de gemeente.

8.3 Compensatie

Een gebrek aan middelen betekent dat een groter deel van de mensen hun dagelijkse uitgaven naar basisbehoeften gaat. De gemeenschap pleit al geruime tijd voor herstelbetalingen voor het geleden leed, maar het is moeilijk om de omvang van deze compensatie te bevatten.

Amsterdam kan echter stappen ondernemen om de kosten van de Zwarte gemeenschap te verlichten: *“Er zou nagedacht moeten worden op welke manieren Zwarte mensen door middel van belastingen een vorm van herstel kunnen krijgen.”* Personen die zich aanmelden bij de schuldsanering blijven vaak problemen ondervinden als hun inkomen te hoog is om in aanmerking te komen voor gemeentelijke regelingen.

“De gemeente kan zich toegankelijker opstellen en als compensatie voor haar schuld aan de Zwarte gemeenschap dit probleem herzien.” Zwarte Amsterdammers lopen een groter risico om in de problemen te komen bij de belasting, dit blijkt uit het toeslagenschandaal waar Caribische en Ghanese Nederlanders aanzienlijk vaker gedupeerd werden ten opzichte van Nederlanders zonder migratieachtergrond.

Daarnaast om de autonomie van de gemeenschap te herstellen is het belangrijk dat Zwarte gemeenschappen de kans krijgen de eigen geschiedenis invulling te geven. Grassroots organisaties moeten worden betrokken bij de creatie van educatie- pakketten en Zwarte organisaties moeten als autoriteit worden gezien in het gehele educatieproces.

- Scheld schulden kwijt aan gemeente die ontstaan zijn vanwege toeslagenschandaal
- Richt een fonds in eigen beheer in voor nazaten, zodat zij eigenaarschap hebben en regie kunnen voeren op psychosociaal, cultureel, educatief en economisch gebied met een bedrag dat in verhouding staat tot de hoeveelheid geld dat de stad Amsterdam heeft verdiend aan de slavernij.
 - Investeer in zelforganisaties en bestuurlijke kennis voor het versterken van de maatschappelijke infrastructuur.
 - Neem bij het opstellen van subsidiecriteria de identiteit en methodieken van Zwarte culturele instellingen, gezelschappen en kunstenaars mee.
 - Toets organisaties die subsidie ontvangen voor activiteiten in achtergestelde wijken op hun inclusiviteit en op impliciete vooroordelen binnen de organisatie.
 - Nader onderzoek naar de economische impact van slavernij en het economische aspect van herstel en herstel(betalingen) in de context van Amsterdam.
 - Zoek contact met belangengroepen uit getroffen gemeenschappen en geef hen leiding en inspraak in het proces.
- Ondersteun organisaties uit de Zwarte gemeenschap bij het schrijven van aanvragen voor subsidies en ondernemingsplannen.
- Scheld schulden kwijt aan gemeente die ontstaan zijn vanwege toeslagenschandaal
- Faciliteer een multifunctioneel gebouw waar verschillende organisaties in gevestigd zijn en waar de gemeenschap het zelfbeschikkingsrecht heeft, over het bestuur, beleid en programmering: "het wordt ons gebouw".
 - Behoud en facilitering van Afro-Caribische voorzieningen die vanuit de gemeenschap als belangrijk worden ervaren zoals Radio Mart, Untold en Tori Oso.
 - Faciliteer ruimte voor Zwarte kunstenaars, cultuur en erfgoedinstellingen.
- Stimuleer scholen via de VLOA (Verordening Lokaal Onderwijsbeleid Amsterdam) om samen te werken met organisaties zoals Sabi Yu Rutu Skoro, een Afro-weekendschool, en Het Broos Instituut dat via online studieomgevingen samenwerkt met internationale universiteiten om Afro-Europese perspectieven te erkennen en stimuleren.
- Breng lespakketten zoals 'Nederlands Slavernijverleden & Racisme' van Stichting Nederland Wordt Beter en Leergang Inclusief Onderwijs van Fawaka Nederland onder de aandacht bij scholen.
- Zet in op meer kennis over financiën om de financieel achtergestelde positie en bijhorende problemen te verminderen van nazaten van tot slaaf gemaakten.

- Ondersteun Bartendaz om de sport te laten erkennen als cultureel erfgoed, wat bijdraagt aan het behoud en de verspreiding van de sport en haar culturele betekenis voor toekomstige generaties
- Faciliteer en bekostig een 'huis van herstel' waar gedupeerden van het toeslagenschandaal in elk geval de komende vijf jaar hulp kunnen krijgen.
- Dicht het AOW-gat van Surinaamse Amsterdammers die nazaat zijn van tot slaaf gemaakten.
- Zoek naar een oplossing voor ouderen die AIO (AOW met aanvulling) ontvangen. Zij moeten op dit moment veel moeite doen om bankafschriften uit het buitenland op te vragen.

Hierdoor is er veel stress omdat de banken daar niet mee werken. Volgens experts zou een beschikking met het bedrag voldoende moeten zijn.

- Verstrek subsidies en beurzen voor onderzoekers die zich richten op bewustwording over de verbinding tussen de trans-Atlantische slavernij en het bredere systeem van kolonialisme, imperialisme, kapitalisme en ecocide.

8.4 Rehabilitatie

Een belangrijke erfenis van het slavernij verleden is dat een deel van de cultuur en identiteit van tot slaaf gemaakten is afgenomen of vernietigd. Psychiater Glenn Helberg stelt dat het leed uit het slavernijverleden generatie op generatie kan worden doorgegeven als transgenerationale trauma's: *“Het lichaam kent echter meer opgeslagen herinneringen die plotseling kunnen worden getriggerd en geactiveerd, zoals bij miljoenen Zwarte mensen naar aanleiding van de #BlackLivesMatter-protesten het geval was. Zij ervaren de pijnlijke effecten van eeuwenlang intergenerationeel trauma.”*¹¹¹

Om te helen van intergenerationele trauma's en het zelfbeeld als onafhankelijke en zelfstandige gemeenschap te herstellen is het belangrijk dat een ontnomen geschiedenis wordt teruggegeven. Deroute naar herstel moet ook daarover gaan. Om dit goed strategisch te benaderen, moeten *“wij onszelf eerst begrijpen en zelfkennis hebben, je hebt pas inspraak en invloed als je een sterke rug hebt.”* Een deel van Rehabilitatie wordt gezocht in het aanbieden van educatie die deze geschiedenis onderwijst.

- Faciliteer (in elk stadsdeel) een herstel- en helingstation, een safe space waar mensen geholpen kunnen worden. Dit zou onderdeel kunnen zijn van het multifunctioneel gebouw.
- Bied psychosociale ondersteuning aan overlevenden en hun families om hen te helpen bij het verwerken van traumatische ervaringen en het herstellen van hun geestelijke gezondheid;
- Faciliteer (in alle stadsdelen) sessies met systeemtherapeuten die zich richten op (Zwarte) familierelaties.
- Neem de psychologische en psychiatrische gevolgen van racisme en discriminatie serieus en bied als gemeente ondersteuning.
- Monitor de voortgang van de positie en mentale gesteldheid van de nazaten.
- Faciliteer organisaties met nazaten uit de diaspora en ondersteun in hun emotioneel, spiritueel en historisch herstel om de culturele verbinding binnen de gemeenschap te versterken zoals Diaspora Unity Platform.
- Faciliteer een Afro-Caribisch cultureel spiritueel centrum.
- Erken en ondersteun Afro-Nederlandse spirituele tradities en stromingen die tijdens de slavernij (wettelijk) zijn onderdrukt.
- Faciliteer een apart onderzoek naar de mogelijkheid tot herstel in de (voormalige) kolonies en 'bijzondere gemeentes' waar de stad Amsterdam misdaden tegen de menselijkheid heeft gepleegd zoals Aruba, Bonaire, Curaçao, Saba, Sint Eustatius, Sint Maarten en Suriname. Betrek hier actief nazaten van tot slaaf gemaakten bij bijvoorbeeld de Nationale Reparatie Commissie Suriname, inheemsen en 'Marron' gemeenschap.¹¹²
- Ondersteun initiatieven die gericht zijn op het herstel van kennis over en de waardering van de culturele en intellectuele geschiedenis van tot slaaf gemaakten.
- Bied studenten uit de Caribische landen in het Koninkrijk de mogelijkheid om in aanmerking te komen voor studiebeurzen.

8.5 Genoegdoening

Het Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden adviseert dat de Staat der Nederlanden overgaat tot erkenning, excuses en herstellerkenning, excuses en herstel te verankeren bij wet.¹¹³ *“Het voelt als een doorn in het oog dat dit nog niet gebeurd is. Gemeente Amsterdam zou zich moeten uitspreken dat de verankering bij wet belangrijk is voor heling en herstel”*¹¹⁴.

Het Nederlandse koninkrijk beslaat dankzij zijn koloniale verleden nog een groot deel van de wereld. Slechts één variant van Nederland, Europees Nederland, wordt echter vaak geaccepteerd. *“De aanwezigen uitten hun zorgen, dat ook nu nog hun kinderen en kleinkinderen niet als volwaardige Nederlanders worden beschouwd.”* Erkenning van de andere delen van het Nederlandse koninkrijk betekent onder andere ook het erkennen van de andere talen.

Er worden verschillende barrières opgeworpen wanneer mensen van Caribisch Nederland naar Amsterdam willen verhuizen, waarbij taal een belangrijke rol speelt. Het erkennen van de andere talen, zoals Papiamentu en Papiamentu, als geaccepteerde gemeentelijke en rechtsgeldige communicatievormen zou bijdragen aan Genoegdoening.

Dit zou ook kunnen inhouden dat de Amsterdamse universiteit wordt gestimuleerd om te investeren in het curriculum om deze talen te onderwijzen en zo de toegankelijkheid te verbeteren. Het behouden van een gemeenschappelijke taal en de mogelijkheid om deze te gebruiken in Nederland ondersteunt het onderhouden van een verbinding met de geconstrueerde geschiedenis en cultuur. Het respecteren van deze talen is essentieel voor het respecteren van de Zwarte identiteiten die zich ermee verbonden voelen.

- Leg 1 juli vast als vrije dag in het personeelsbeleid van de gemeente Amsterdam. Inspireer hiermee andere gemeenten en de nationale overheid om hetzelfde te doen.
- Voorzie beladen plekken in de openbare ruimte met QR-codes en faciliteer meer educatieve activiteiten in de openbare ruimte zoals het project Oostcast en Koloniale Sporen in mijn buurt.
- Breng de geschiedenis van het Zwart Beraad en andere onderbelichte Zwarte geschiedenis van Amsterdam onder de aandacht.
- Verricht met terugwerkende kracht onderzoek naar de KBA-aanpak. In de beleving van deelnemers zijn toentertijd veel Afro-Caribische leerkrachten geslachtofferd.
- Investeer in basisonderzoek als het gaat om moleculaire toxicologie. Weten-schappelijke onderzoeksgroepen zijn niet divers, hierdoor bestaat het gevaar dat belangrijke gezondheidsproblemen en risico's voor Zwarte gemeenschappen over het hoofd worden gezien. Dit kan leiden tot onvoldoende begrip en aandacht voor de specifieke toxicologische blootstellingen en gevolgen die Zwarte individuen kunnen ondervinden
- Laat als gemeente actieonderzoek verrichten naar oplossingen om racisme en discriminatie aan te pakken en voer aanbevelingen van het bestaande actieonderzoek naar anti-zwart racisme uit.

Voor de route naar herstel is het ook belangrijk om oog te hebben voor de volgende punten:

- Voor de route naar herstel is het ook belangrijk om oog te hebben voor de volgende punten:
- Spreek woningcorporaties aan op het oplossen van achterstallig onderhoud van woningen. In veel woningen gaat het om reparaties en verbeteringen die redelijkerwijs nodig zijn voor het comfortabel en veilig wonen, denk aan: schimmel, lekkage, vochtige ruimtes en ongedierte.
- Zorg voor een schone en veilige leefomgeving. In veel buurten is onvoldoende verlichting, wordt afval te weinig ingezameld, zijn speeltuinvoorzieningen slecht onderhouden, etc.
- Geef nazaten zelf de regie op hun toekomst en op dit proces van herstel. Het is nodig om te investeren in een eigen infrastructuur, instituten, voorzieningen, fondsen en Zwarte ondernemers.
- Kom met herstelmaatregelen waar enerzijds verschillende gemarginaliseerde groepen profijt van hebben en anderzijds die specifiek toegespitst zijn op de behoefte van gedupeerden.
- Neem de lage opkomst bij verkiezingen serieus. Zet in op het oplossen van systeemproblemen, zoals institutioneel racisme, en communiceer hier transparant over.

Een belangrijke basisvoorwaarde die wij hebben getrokken is dat er geen sprake kan zijn van heling zonder herstel. Dit adviesrapport is een lijvig rapport met meer dan 70 aanbevelingen geworden. In onze optiek is een van de belangrijkste aanbevelingen:

- Geef nazaten zelf de regie over dit proces van herstel. Het is nodig om te investeren in een eigen infrastructuur, instituten, voorzieningen, fondsen en Zwarte ondernemers.

Alle geraadpleegde Zwarte organisaties met wie is samengewerkt bij het organiseren van de focusgroepen hebben aangegeven graag betrokken te zijn bij de uitvoering van dit rapport.

Nawoord

Koning Willem-Alexander merkte – terecht – op dat er geen blauwdruk bestaat voor het proces van heling, verzoening en herstel. Toch is er een dringende noodzaak om dit proces voort te zetten en te streven naar vormen van herstel die eer doen aan de voorouders die leden onder het juk van de slavernij.

Het is echter onmogelijk om de misdaden tegen de menselijkheid, de dehumanisering, de zweepslagen, de Spaanse bokken, de levende verbrandingen en de eeuwenlange dwangarbeid recht te zetten. De erfenis van het slavernijverleden blijft zichtbaar in het 'veelkoppige monster' van racisme dat verschillende aspecten van de maatschappij en het individuele leven van nazaten van tot slaaf gemaakten doordringt.

Er kan dan ook niet slechts één route naar herstel zijn; we moeten nieuwe paden creëren en bewandelen die op duurzame wijze bijdragen aan heling, verzoening en herstel. Met dit adviesrapport hopen we een nieuwe weg in te slaan met concrete stappen en trajecten voor de herstelmaatregelen.

Sommige paden kunnen doodlopen, terwijl anderen snel leiden tot heling. De gemeente heeft een historische verantwoordelijkheid om – onder leiding van Zwarte experts en met de inbreng nazaten – deze paden te blijven bewandelen, totdat we echt kunnen zeggen dat deze stad er is voor iedereen.

**GEEN
PUNT**

EXCUSES
EN DAN?

**GEEN
PUNT**

**HOE
ZIET
HERSTEL
ERUIT
VOOR
JOU?**

**WAT MOET ER
VOLGENS JOU
NA DE KOMMA
KOMEN?**

**DEEL JOUW
MENING
MET ONS!**

**WAT
BETEKEN
HELING
VOOR
JOU?**

**GEEN
HELING
ZONDER
HERSTEL**

**ZWART
MANIFEST**

**THE
BLACK
ARCHIVES**

In december 2022 vond Vrij Nederland een onderzoek naar de houding van Nederlanders ten opzichte van de komma. Aan het einde van de komma staat de vraag: hoe zie je het herstel eruit voor jou?

Wat betekent herstel voor jou? Wat betekent herstel voor jou? Wat betekent herstel voor jou?

Wat betekent herstel voor jou? Wat betekent herstel voor jou? Wat betekent herstel voor jou?

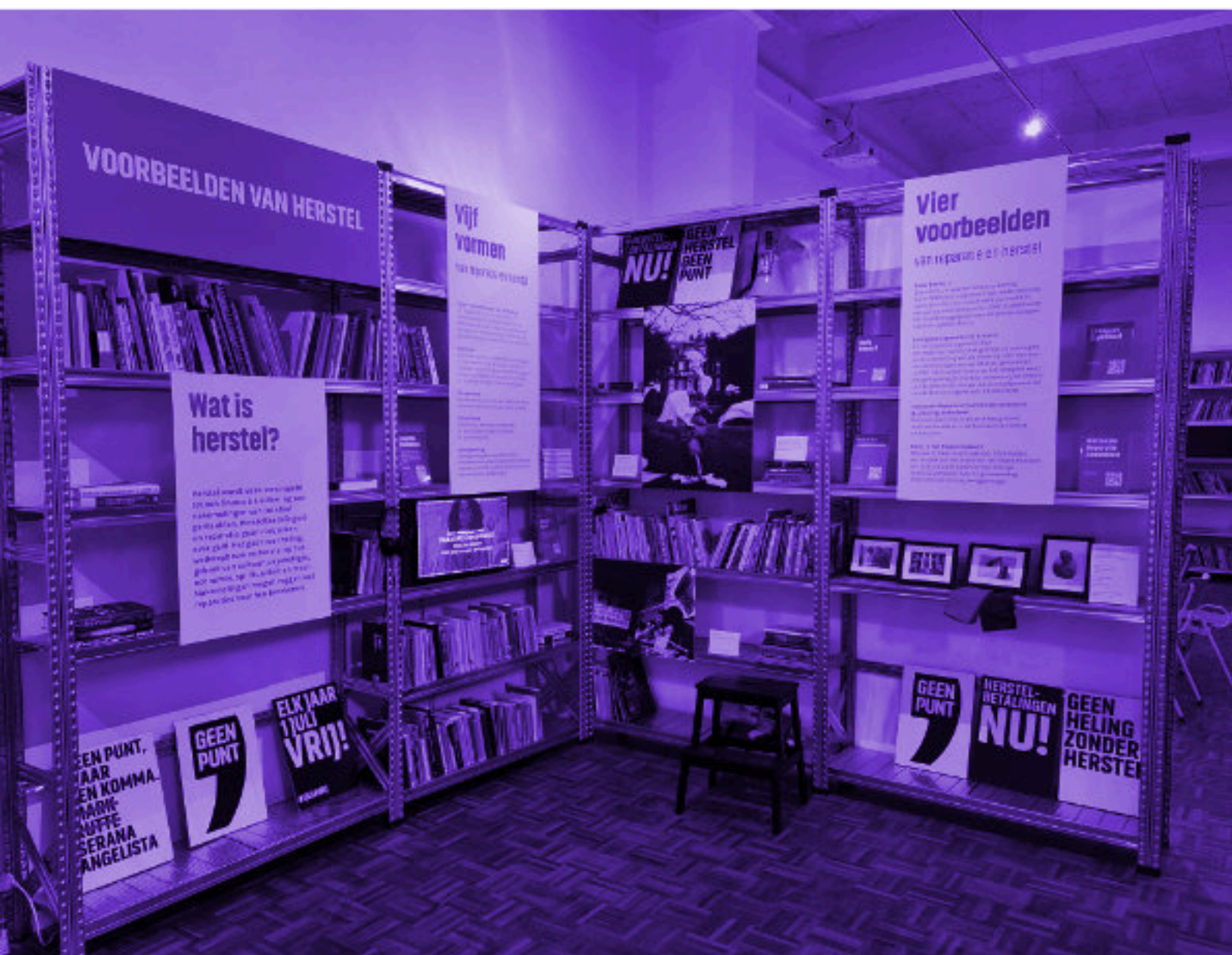
Wat betekent herstel voor jou? Wat betekent herstel voor jou? Wat betekent herstel voor jou?

**ZWART
MANIFEST**

**THE
BLACK
ARCHIVES**

Bibliografie

1. 'Keti Koti-herdenkingen vroeger in Krasnapolsky: "Je weet toch, fancy"', AT5, 6 april 2020, <https://www.at5.nl/artikelen/202417/keti-koti-herdenkingen-vroeger-in-krasnapolsky-je-weet-toch-fancy>.
2. 'sophiedela.pdf', geraadpleegd 24 januari 2023, <https://platformslavernijmonument.nl/wp-content/uploads/2000/04/sophiedela.pdf>; 'Over Ons – Landelijk Platform Slavernijverleden', geraadpleegd 28 maart 2024, <https://platformslavernijmonument.nl/over-ons/>.
3. Femke Halsema, 'Toespraak slavernijherdenking 2021' (Gemeente Amsterdam), geraadpleegd 20 februari 2024, <https://www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie/college/burgemeester/speeches/toespraak-slavernijherdenking-2021/>.
4. 'Slavernijverleden DNB', DNB, geraadpleegd op 30 maart 2024, <https://www.dnb.nl/over-ons/slavernijverleden-dnb/>.
5. Amarens Eggeraat, 'De beste zin uit de historische speech van Rutte is niet door hem bedacht', Vice (blog), 21 december 2022, <https://www.vice.com/nl/article/jgp35y/de-beste-zin-uit-de-historische-speech-van-rutte-is-niet-door-hem-bedacht>.
6. Amsterdam, 'Route naar Herstel', webpagina, Amsterdam.nl (Gemeente Amsterdam), geraadpleegd 28 maart 2024, <https://www.amsterdam.nl/diversiteit/slavernijverleden-doorwerking/route-herstel/>.
7. Gloria Wekker, 'Recensie: "Afropessimism" van Frank Wilderson III', Dipsaus Podcast, 6 juni 2020, <https://www.dipsaus.org/exclusives-posts/2020/6/3/recensie-afropessimism-van-frank-b-wilderson-iii>.
8. 'Zwart', in Van Dale NEDERLAND, geraadpleegd 28 maart 2024, <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/ZWART>.
9. Vamba Sherif en Ebissé Rouw, Zwart: Afro-Europese literatuur uit de Lage Landen (Atlas Contact, Uitgeverij, 2018); 'Wat betekent het om zwart te zijn in Nederland? – Joop – BNNVARA', Joop, geraadpleegd 28 maart 2024, <https://www.bnnvara.nl/joop/artikelen/betekent-om-zwart-nederland>; Roxane Soudagar, "'Het is een kans voor zwarte Nederlanders om elkaar te vieren en te steunen'", OneWorld (blog), 9 oktober 2019, <https://www.oneworld.nl/mensenrechten/wat-vieren-we-met-de-black-achievement-awards/>.
10. Kwame Anthony Appiah, 'The Case for Capitalizing the "B" in Black', The Atlantic (blog), 18 juni 2020, <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2020/06/time-to-capitalize-black-and-white/613159/>.
11. Mitchell Esajas, Isabelle Britto, en Alixine Gabriela, 'Wiltboek: Actieonderzoek naar anti-zwart Racisme in Amsterdam' (Amsterdam: The Black Archives, 2021).
12. Kimberle Crenshaw, 'Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color', Stanford Law Review 43, nr. 6 (1991): 1241-99, <https://doi.org/10.2307/1229039>.
13. Nancy Jouwe, Maayke Botman, en Gloria Wekker, red., Caleidoscopische visies: de zwarte, migranten- en vluchtelingen-vrouwenbeweging in Nederland (Koninklijk Instituut voor de Tropen, 2001).
14. 'Aanpak Amsterdamse Poort vervolgmeting | Website Onderzoek en Statistiek', geraadpleegd 21 februari 2024, <https://onderzoek.amsterdam.nl/publicatie/aanpak-amsterdamse-poort-vervolgmeting>.
15. De Slavernij in Oost en West: Het Amsterdam Onderzoek (Amsterdam: Uitgeverij Het Spectrum, 2020), <https://www.spectrumnonfictie.nl/producten/de-slavernij-oost-en-west-9789000372867>.
16. De Slavernij in Oost en West.
17. 'Sporen van Slavernij', Paleis Amsterdam, geraadpleegd 28 maart 2024, <https://www.paleisamsterdam.nl/sporen-van-slavernij/>; Sander van der Horst, "'Het Paleis op de Dam zwijgt heimelijk over het slavernijverleden'", Het Parool, 8 december 2020, <https://www.parool.nl/columns-opinie/het-paleis-op-de-dam-zwijgt-heimelijk-over-het-slavernijverleden-b9468638/>.

18. Patric Tariq Mellet, *The Lie of 1652: A Decolonised History of Land* (NB Publishers, 2020).
19. Halsema; Pepijn Brandon en Ulbe Bosma, 'De Betekenis van de Atlantische Slavernij Voor de Nederlandse Economie in de Tweede Helft van de Achttiende Eeuw.', *TSEG – The Low Countries Journal of Social and Economic History* 16, nr. 2 (19 oktober 2019): 5–46, <https://doi.org/10.18352/tseg.1082>.
20. Brandon en Bosma, 'De Betekenis van de Atlantische Slavernij Voor de Nederlandse Economie in de Tweede Helft van de Achttiende Eeuw.'
21. Dienke Hondius, *Blackness in Western Europe: Racial Patterns of Paternalism and Exclusion* (Routledge, 2017).
22. Jan Nederveen Pieterse, *White on Black: Images of Africa and Blacks in Western Popular Culture* (Yale University Press, 1992).
23. 'Koloniaal Oud-Oost', *Oostcast*, geraadpleegd 28 maart 2024, <https://www.oostcast.nl/koloniaal-oud-oost>.
24. 'Koloniaal Oud-Oost'.
25. Patrick Meershhoek, 'Volgens Vrolik was de zwarte mens inferieur, nu ligt hij onder vuur', *Het Parool*, 12 oktober 2020, <https://www.parool.nl/amsterdam/volgens-vrolik-was-de-zwarte-mens-inferieur-nu-ligt-hij-onder-vuur~bf8c65e8/>.
26. 'Expo: Facing Blackness | Zwartheid Onder Ogen Komen – The Black Archives', *The Black Archives*, 2023, <https://www.theblackarchives.nl/facingblackness.html>.
27. Pieterse, *White on Black*.
28. Frantz Fanon, *Black Skin, White Masks* (Grove Press, 2008).
29. Anton de Kom, *Wij slaven van Suriname* (Atlas Contact, Uitgeverij, 2020).
30. 'Geen Zwarte Piet meer in Amsterdam, alleen Schoorsteenpieten', *NOS*, 4 november 2016, <https://nos.nl/artikel/2141314-geen-zwarte-piet-meer-in-amsterdam-alleen-schoorsteenpieten>.
31. H. Schols, *Keeping Things Gezellig: Negotiating Dutchness and Racism in the Struggle over 'Black Pete'*, 2019, <https://dare.uva.nl/search?identifier=950fde09-d1ea-4b11-a50d-ddfba563a844>.
32. Patricia D. Gomes, *Denken over de trans-Atlantische slavernij en racisme: De drie gezichten van Nederland* (Uitgeverij Verloren, 2022); Philomena Essed, *Alledaags racisme* (Sara, 1984); H. Ghorashi, 'Waarom is racisme taboe in Nederland?', in *Diversiteit en Discriminatie: Onderzoek naar processen van in- en uitsluiting*, onder redactie van M. Davidovic en A. Terlow (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015), 183–200; Marija Davidović en Ashley Terlouw, red., *Diversiteit en discriminatie: onderzoek naar processen van in- en uitsluiting*, 1 online resource (PDF, 327 pagina's, 2253986 bytes) : illustraties vols. (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015); A. van Stipriaan, 'Op zoek naar de stilte: Sporen van het slavernijverleden in Nederland', in *Op zoek naar de stilte* (Brill, 2007), <https://brill.com/edcollbook/title/23045>.
33. Rose Mary Allen e.a., red., *Staat en slavernij: het Nederlandse koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen* (Amsterdam: Athenaeum-Polak & van Genneep, 2023), 99.
34. Allen e.a., 130.
35. Kwame Nimako, Mano Delea, en Mitchell Esajas, 'Waarom vrijheid niet kon wachten: Het parlementair debat rondom de afschaffing van de slavernij.' (Amsterdam: Ninsee, november 2020).
36. Annemarie de Wildt, 'Dit is de man achter Halsema's '1873'-button', *OneWorld* (blog), 5 juni 2020, <https://www.oneworld.nl/mensenrechten/dit-is-de-man-achter-halsemas-1873-button/>.
37. 'Vriendjespolitiek maakte plantage-eigenaren na afschaffing slavernij nog rijker', *KRO-NCRV*, 30 juni 2021, <https://pointer.kro-ncrv.nl/vriendjespolitiek-afschaffing-slavernij>.

38. 'Waarde van de gulden versus de Euro - Blog | IISG', IISG (blog), geraadpleegd 28 maart 2024, <https://iisg.amsterdam/nl/onderzoek/projecten/hpw/calculate.php>.
39. Anneke Polak, 'De Insingers, grootverdieners tijdens de slavernij, nemen eigen rol onder de loep', 11 maart 2024, <https://nos.nl/artikel/2512378-de-insingers-grootverdieners-tijdens-de-slavernij-nemen-eigen-rol-onder-de-loep>.
40. 'Vriendjespolitiek maakte plantage-eigenaren na afschaffing slavernij nog rijker'.
41. Kwame Nimako en Glenn Frank Walter Willemsen, The Dutch Atlantic: Slavery, Abolition and Emancipation, 1 online resource (xxi, 217 pages) : illustrations vols., Decolonial Studies, Postcolonial Horizons (London; Pluto Press, 2011), <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=434960>.
42. Philomena Essed en Isabel Hoving, Dutch Racism (BRILL, 2014), <https://doi.org/10.1163/9789401210096>.
43. Melissa F. Weiner, 'The Ideologically Colonized Metropole: Dutch Racism and Racist Denial', Sociology Compass 8, nr. 6 (2014): 731-44, <https://doi.org/10.1111/soc4.12163>.
44. Gloria Wekker, Witte onschuld: paradoxen van kolonialisme en ras, vertaald door Menno Grootveld (Amsterdam University Press, 2017), https://www.google.nl/books/edition/Witte_onschuld/7k4MEAAAQBAJ?hl=en&gbpv=1&dq=Wekker,+Gloria.+Witte+onschuld:+Paradoxen+van+kolonialisme+en+ras,+herziene+editie.+Amsterdam+University+Press,+2020.&printsec=frontcover.
45. Lex Bohlmeijer, 'Podcast: Nederland lijdt aan een verziekt zelfbeeld, zegt Gloria Wekker', De Correspondent, 30 december 2017, <https://decorrespondent.nl/7783/podcast-nederland-lijdt-aan-een-verziekt-zelfbeeld-zegt-gloria-wekker/d12fdd33-fe95-08e5-3705-8ff54d17de5f>.
46. Waldo Heilbron, De toekomst van het verleden: reflecties over Nederland's slavernijverleden en -erfgoed (Stichting Museum Suriname, 2006).
47. Essed, Alledaags racisme 1984.
48. Essed 1984.
49. 'KIS-publicatie "Institutioneel racisme: bewijs en aanpak"', Movisie, 23 april 2021, <https://www.movisie.nl/publicatie/kis-publicatie-institutioneel-racisme-bewijs-aanpak>.
50. NU.nl, 'Rutte: Ook in Nederland is racisme een "systemisch probleem" | Politiek | NU.nl', NU.nl, geraadpleegd 28 maart 2024, <https://www.nu.nl/politiek/6055638/rutte-ook-in-nederland-is-racisme-een-systemisch-probleem.html>.
51. Elsje Jorritsma en Kees Versteegh, 'Hoe wijdverbreid is institutioneel racisme in Nederland en wat valt ertegen te doen?', NRC, 27 september 2020, <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/09/27/het-racisme-van-een-gaaf-land-a4013767>; Vera Mulder en Riffy Bol, 'Institutioneel racisme in Nederland: wat het is, waar het zit, en wat jij eraan kunt doen', De Correspondent, 10 juni 2020, <https://decorrespondent.nl/11317/institutioneel-racisme-in-nederland-wat-het-is-waar-het-zit-en-wat-jij-eraan-kunt-doen/a332f889-187a-0cf2-1b98-b4fd3db63078>.
52. 'Parlementaire ondervraging kinderopvangtoeslag', Text, Tweede Kamer, 10 november 2020, https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail.
53. 'Geen ruimte voor discriminatie | Movisie', 21 maart 2022, <https://www.movisie.nl/publicatie/geen-ruimte-discriminatie>.
54. 'Afrophobia', European Network Against Racism (blog), geraadpleegd 28 maart 2024, <https://www.enar-eu.org/about/afrophobia/>; 'Being Black in the EU', European Union Agency for Fundamental Rights, 22 november 2018, <http://fra.europa.eu/en/publication/2018/being-black-eu>.
55. Secretary General, 'Implementation of the International Decade for People of African Descent' (United Nations, 18 augustus 2023).

56. 'Koninklijke Marechaussee mag bij controles op verblijfstatus geen gebruik maken van ras als selectiekenmerk', Rechtspraak.nl, 14 februari 2023, <https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Gerechtshoven/Gerechtshof-Den-Haag/Nieuws/Paginas/Koninklijke-Marechaussee-mag-bij-controles-op-verblijfstatus-geen-gebruik-maken-van-ras-als-selectiekenmerk.aspx>.
57. '70 procent gedupeerden heeft migratieachtergrond', geraadpleegd 8 maart 2024, <https://controlealtdelete.nl/articles/70-procent-gedupeerden-heeft-een-migratieachtergrond#gsc.tab=0>.
58. '2023_onderzoek_herstelprocedure_toeslagenaffaire_8adb1a3b83.pdf', geraadpleegd 28 maart 2024, https://openresearch.amsterdam/image/2023/3/9/2023_onderzoek_herstelprocedure_toeslagenaffaire_8adb1a3b83.pdf.
59. Giselle Defares, 'Racisme in software: hoogleraar Ghebreab waarschuwt er al jaren voor', OneWorld (blog), 15 juli 2022, <https://www.oneworld.nl/mensenrechten/racisme-in-software-hoogleraar-ghebreab-waarschuwt-er-al-jaren-voor/>.
60. Ariela Slakhorst, 'De Strijd van Een Student Tegen Discriminerende Antispietsoftware van de VU En de Tol Die Het Eist', Lilith, 11 april 2023, <https://www.lilithmag.nl/blog/robin-pocornie-vu-antispietsoftware>.
61. Ministerie van Justitie en Veiligheid, 'Student niet gediscrimineerd door tentamenssoftware Proctorio, maar VU had de klacht zorgvuldiger moeten behandelen - Nieuwsbericht - College voor de Rechten van de Mens', nieuwsbericht (Ministerie van Algemene Zaken, 17 oktober 2023), <https://doi.org/10.17/student-niet-gediscrimineerd-door-tentamenssoftware-proctorio-maar-vu-had-de-klacht-zorgvuldiger-moeten-behandelen>.
62. Carmen Felix en Hasna El Maroudi, 'De Toeslagenaffaire, Institutionele Discriminatie En Waarom Het Kabinet Nu Zou Moeten Vallen', Lilith, 13 januari 2021, <https://www.lilithmag.nl/blog/2021/1/13/de-toeslagenaffaire-institutionele-discriminatie-en-waarom-het-kabinet-zou-moeten-vallen>.
63. Jan Kleinnijenhuis, 'Belastingdienst erkent: toch sprake van etnisch profileren', Trouw, 10 mei 2020, <https://www.trouw.nl/economie/belastingdienst-erkent-toch-sprake-van-etnisch-profileren-b91d1a45/>.
64. Tahrim Ramdjan en Josien Wolthuizen, 'Gedupeerde ouders niet geholpen met aftreden kabinet: "Voelt als vluchtgedrag"', Het Parool, 15 januari 2021, <https://www.parool.nl/amsterdam/gedupeerde-ouders-niet-geholpen-met-aftreden-kabinet-voelt-als-vluchtgedrag-b207b7e9/>.
65. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 'Wet gemeentelijke antidiscriminatievoorzieningen', wet, Wet gemeentelijke antidiscriminatievoorzieningen, geraadpleegd 28 maart 2024, <https://wetten.overheid.nl/BWBR0026168/2020-01-01>.
66. 'bijlage-2-nulmeting-knelpunten-binnen-de-huidige-inrichting-van-adv-s-in-nederland.pdf', z.d.
67. 'bijlage-2-nulmeting-knelpunten-binnen-de-huidige-inrichting-van-adv-s-in-nederland.pdf'.
68. Zwart Manifest, 'Hervorming ADV's', Zwart Manifest (blog), geraadpleegd 28 maart 2024, <https://zwartmanifest.nl/hervorming-adv/>.
69. Ruben Koops, 'Meldpunt Discriminatie: antizwart racisme is alledaags, overal én onderbelicht', Het Parool, 27 juli 2020, https://www.parool.nl/amsterdam/meldpunt-discriminatie-antizwart-racisme-is-alledaags-overal-en-onderbelicht-bde897ef/?utm_source=link&utm_medium=social&utm_campaign=shared_earned.
70. 'Over Ons – Landelijk Platform Slavernijverleden I'.
71. 'Wiedergutmachung', Tweedewereldoorlog.nl, geraadpleegd 28 maart 2024, <https://www.tweedewereldoorlog.nl/kennis/themas/herschikking-wereldkaart-en-dekolonisatie/genoegdoening/teruggave-kunst-en-geld/wiedergutmachung/>.
72. 'Starnieuws – Zunder: Nederland is 20 miljard euro aan nazaten verschuldigd', Starnieuws, geraadpleegd 28 maart 2024, <https://www.starnieuws.com/index.php/welcome/index/nieuwsitem/73454>.

73. Stephen Castle, 'Caribbean Nations to Seek Reparations, Putting Price on Damage of Slavery', The New York Times, 20 oktober 2013, sec. World, <https://www.nytimes.com/2013/10/21/world/americas/caribbean-nations-to-seek-reparations-putting-price-on-damage-of-slavery.html>.
74. Naomi Fowler, 'Britain's Slave Owner Compensation Loan, reparations and tax havenry', Tax Justice Network, 9 juni 2020, <https://taxjustice.net/2020/06/09/slavery-compensation-uk-questions/>.
75. Ministerie van Algemene Zaken, 'Excuses regering voor slavernijverleden Nederland - Nieuwsbericht - Rijksoverheid.nl', nieuwsbericht (Ministerie van Algemene Zaken, 19 december 2022), <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2022/12/19/excuses-regering-voor-slavernijverleden-nederland>.
76. Tweede Kamer der Staten Generaal, 'Excuses Nederlandse slavernijverleden en in te stellen bewustwordingsfonds', Text, Tweede Kamer, 25 januari 2023, https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire_verslagen/kamer_in_het_kort/excuses-nederlandse-slavernijverleden-en-te.
77. '150 miljoen euro voor topstuk Rembrandt: "Idioot veel geld, maar wel bijzonder"', 8 december 2021, <https://nos.nl/artikel/2408750-150-miljoen-euro-voor-topstuk-rembrandt-idioot-veel-geld-maar-wel-bijzonder>.
78. Panashe Chigumadzi, 'Nixolisa Ngani? - With What Are You Apologising For?', Dipsaus Podcast, 21 maart 2023, <https://www.dipsaus.org/exclusives-posts/2023/1/25/v17l4tqd9950lvsn2hvpazy9r3le4m-fha6j-jl5mm-3hk6d>.
79. Lodewijk Dros en Somajeh Ghaeminia, 'Glenn Helberg: "Aanvaarden van de slavernijexcuses, ik ben er nog niet aan toe"', Trouw, 20 augustus 2023, <https://www.trouw.nl/verdieping/glenn-helberg-aanvaarden-van-de-slavernijexcuses-ik-ben-er-nog-niet-aan-toe-be07ef48/>.
80. Caspar van de Poel, "'De erkenning van kolonialisme en het slavernijverleden is niet doorgedrongen"', Vrij Nederland (blog), 21 maart 2024, <https://www.vn.nl/erkenning-kolonialisme-en-het-slavernijverleden/>.
81. Ministerie van Financiën, 'Vergoedingen na Tweede Wereldoorlog - Tweede Wereldoorlog - Rijksoverheid.nl', onderwerp, Rijksoverheid (Ministerie van Algemene Zaken, 3 januari 2012), <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/tweede-wereldoorlog/vergoedingen-na-tweede-wereldoorlog>.
82. Ministerie van Financiën.
83. 'Herstructureringsfonds', Marror, geraadpleegd 28 maart 2024, <https://www.maror.nl/over-ons/herstructureringsfonds>.
84. 'Our History - Dutch Jewish Humanitarian Fund (JHF)', geraadpleegd 28 maart 2024, <https://www.jhf.nl/about/our-history>.
85. 'Herstructureringsfonds'.
86. Herstructureringsfonds'.
87. Sociale Verzekeringsbank, 'Verzetsdeelnemers en Oorlogsgetroffenen - V&O - SVB', onderwerp, SVB (Sociale Verzekeringsbank, 28 oktober 2022), <https://www.svb.nl/nl/verzetsdeelnemers-en-oorlogsgetroffenen/>.
88. 'Individuele Tegemoetkoming | Tweede Wereldoorlog', NS, geraadpleegd 28 maart 2024, <https://www.ns.nl/over-ns/dossier/ns-tweede-wereldoorlog/individuele-tegemoetkoming.html>.
89. Amsterdam, 'Stichting Individuele Terugbetalingen Amsterdam (Stichting ITA)', webpagina, Amsterdam.nl (Gemeente Amsterdam), geraadpleegd 28 maart 2024, <https://www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie/organisatie/overige/stichting-ita/>.
90. Welzijn en Sport Ministerie van Volksgezondheid, 'Verbetering participatie en emancipatie Sinti en Roma - Subsidie - Dienst Uitvoering Subsidies aan Instellingen', onderwerp, Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 8 maart 2024), <https://www.dus-i.nl/subsidies/verbetering-participatie-en-emancipatie-sinti-en-roma>.

91. 'IHLIA – LGBTI Heritage', geraadpleegd 28 maart 2024, <https://ihlia.nl/>.
92. 'Wonen historie – Vereniging Sinti Roma Woonwagenbewoners Nederland', geraadpleegd 28 maart 2024, <https://woonwagen947374546.wordpress.com/contact/home/wonen-historie/>.
93. Tony van der Mee, "Herstelbetalingen" slavernij schiet bij velen in het verkeerde keelgat: 'Het gaat om forse bedragen', AD, geraadpleegd 28 maart 2024, https://www.ad.nl/binnenland/herstelbetalingen-slavernij-schiet-bij-velen-in-het-verkeerde-keelgat-het-gaat-om-forse-bedragen~a9da205b/?cb=e02c5ecd2b671f22435d8d3aac1dcd35&cb=e8f3f34d8892cddbfbbeea8c92ad058ee&auth_rd=1&auth_rd=1.
94. Politieke redactie RTL Nieuws, 'Kabinet krijgt claims voor schadevergoedingen na excuses slavernijverleden', RTL Nieuws, geraadpleegd 28 maart 2024, <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/artikel/5438253/kabinet-krijgt-claims-voor-herstelbetalingen-na-slavernij-excuses>.
95. Karwan Fatah-Black, 'Opinie | Het is niet meer ondenkbaar dat Nederland herstelbetalingen gaat doen voor het slavernijverleden', NRC, 5 maart 2024, <https://www.nrc.nl/nieuws/2024/03/05/het-is-niet-meer-ondenkbaar-dat-nederland-herstelbetalingen-gaat-doen-voor-het-slavernijverleden-a4192082>.
96. Nicole L. Immler, 'What Is Meant by "Repair" When Claiming Reparations for Colonial Wrongs? Transformative Justice for the Dutch Slavery Past', *Esclavages & Post-Esclavages. Slaveryes & Post-Slaveryes*, nr. 5 (25 november 2021), <https://doi.org/10.4000/slaveryes.5089>.
97. Esther Stanford-Xosei, "Geld alleen kan het leed van de Afrikaanse diaspora niet herstellen", *One World*, geraadpleegd 28 maart 2024, <https://www.oneworld.nl/mensenrechten/geld-alleen-kan-het-leed-van-de-afrikaanse-diaspora-niet-herstellen/>.
98. 'CARICOM Ten Point Plan for Reparatory Justice', CARICOM (blog), 15 februari 2023, <https://caricom.org/caricom-ten-point-plan-for-reparatory-justice/>.
99. Secretary General, 'Implementation of the International Decade for People of African Descent'.
100. Secretary General.
101. Almaz Teffera, 'Nederlandse Excuses voor Slavernij Slechts Eerste Stap', *Human Rights Watch*, 15 december 2022, <https://www.hrw.org/nl/news/2022/12/15/dutch-apology-slavery-only-first-step>.
102. Roxane Soudagar, 'Excuses voor het slavernijverleden: (waarom) moeten we dat willen?', *OneWorld* (blog), 29 juni 2019, <https://www.oneworld.nl/mensenrechten/excuses-voor-het-slavernijverleden-waarom-moeten-we-dat-willen/>; Wouter Veraart, 'Excuses uit het hart: Enkele overwegingen bij nationale excuses voor het koloniale slavernijverleden', *Tijdschrift voor Herstelrecht* 22, nr. 2 (november 2022): 37-51, <https://doi.org/10.5553/TvH/1568654X2022022002004>.
103. Halsema, 'Toespraak slavernijherdenking 2021'.
104. 'Anti-zwart racisme in de regio Amsterdam – Meldpunt Discriminatie Regio Amsterdam', geraadpleegd 21 februari 2024, <https://mdra.nl/anti-zwart-racisme-in-de-regio-amsterdam-2/>.
105. Halsema, 'Toespraak slavernijherdenking 2021'. De grassroots organisaties, met wie is gesproken, hebben aangegeven dat ze de term 'koloniale slavernij' niet wenselijk vinden. Ze stellen voor om te spreken over het koloniale en slavernijverleden, of over het trans-Atlantische slavernijverleden.
106. Bits of Freedom, 2022 <https://www.bitsoffreedom.nl/2022/11/14/mensenrechten-in-het-gedrang-door-de-top400/>.
107. WODC, 2023 <https://www.wodc.nl/actueel/nieuws/2023/11/16/geen-aanwijzingen-dat-top600-aanpak-leidt-tot-minder-recidive>.
108. Wankelende sokkels, Omstreden monumenten in de openbare ruimte, 2023

109. <https://www.knaw.nl/nl/publicaties/wankele-sokkels-omstreden-monumenten-de-openbare-ruimte>
110. Dit idee kwam uit de focusgroepsessie met gemeenteraadsleden
111. Raad voor Cultuur, Omgaan met gedeelde bronnen van koloniale archieven, 2024 <https://www.raadvoorcultuur.nl/actueel/nieuws/2024/03/25/raad-voor-cultuur-omgang-met-koloniale-archieven-vraagt-gelijkwaardige-samenwerking>
112. "Het is heel moeilijk om als wit mens echt te begrijpen wat het betekent om zwart te zijn", De Groene Amsterdammer, 30 november 2020, <https://www.groene.nl/artikel/psychiater-glenn-helberg-over-het-zwarte-lichaam>.
113. Nationaal Archief, 'Marrons: vredesverdragen (1760)', geraadpleegd op 30 maart 2024, <https://www.nationaalarchief.nl/beleven/onderwijs/bronnenbox/marrons-vredesverdragen-1760#collapse-146415>; Vertegenwoordigers van de 'Marron' gemeenschap hebben gevraagd om deze term te hanteren omdat zij het beschouwen als "een geuzennaam die trots verwijst naar de strijd en overleving." Anderen vinden het echter een beladen term omdat het is afgeleid van de Spaanse term voor weggelopen vee.
114. Advies Dialooggroep Slavernijverleden 'Ketenen van het Verleden', 2021, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2021/07/01/adviescollege-dialooggroep-slavernijverleden-presenteert-eindrapport-ketenen-van-het-verleden#:~:text=Het%20adviescollege%20stelt%20dat%20erkenning,Nederlandse%20geschiedenis%20in%20breder%20zin>.

Beeldmateriaal:

- Luciano Boterman,
- Ruby Cruden,
- Odessa DC,
- Obi Mgbado,
- Martine Kamara,
- Dustin Thierry,
- Nationaal Archief,
- The Black Archives.